HIGGAAD

ISKU QORID IYO KALA QORID

Hadalku waa uu isdhexgalaa oo ereyadii ayaa isku darsama, waxaana in badan meesha ka baxa xarfo ama ereyo. Laakiin marka hadalkii dhihid ka tago ee uu dhigid iyo qoraal galo, waa in ereyadii iyo xuruuftii sidoodii loo qoro, gaar ahaan marka qoraalku ku socdo qaab rasmi ah oo aan lahjad gaar ah ku dhisnayn.

Maxamed Xaaji Xuseen Raabi[1] marka uu kala saarayo hadalka iyo qoraalka waxa uu leeyahay, "…qoraalku waxa uu leeyahay hab fidsan oo eray kasta ay laga ma maarmaan tahay in uu gooni u qormo,…"[2]. Waxaa kale oo uu leeyahay waa "…in la kala qoro labada eray ee kala qayb hadal ah."[3]. Qoraagu waxa uu xusayaa labo xeer oo isku qoridda iyo kala qoridda aan looga maarmin:

1 Habka Qoraalka, 1977.
2 b.16.
3 b.62.

Xeerka 1: "eray la ma kala qori karo, haddii macnihiisu doorsoomayo ama jabayo."

Xeerka 2: "haddii eray laba eray laga dhigo, labada eray ee dhashay waa in ay ka mid noqon karaan qaybaha hadalka (parts of speech) ee afkaas."[4]

Haddaba, sax ma aha in ereyga *gargaar* loo qoro *gar gaar*. Kala qoriddan waxaa ka dhashay labo erey oo kale (*gar*, *gaar*).

"*Maxaydin hayeydin helay*" [Cali Sugulle] markii ugu horreysay ee aan akhriyay meel aan u qaado ayaa aan garan waayay. Dad afka iiga aqoon badan baa aan weydiiyay, iyagiina waa ay fahmi waayeen. Mar dambe ayaa aan fahmay in ay tahay: *maxaa idin haya oo idin helay*.

Baydkan "*Allow garansii nin moog*." [Gaarriye] ereyga *garansii* haddii aan sidaa la isugu qorin, ee loo kala qoro *garan sii*, waxaa soo baxaya wax kale: waxaa lagu faray in aad qof siisid garan.

Dhagax dhig iyo *dhagaxdhig* waa kala macne. *Dhagax dhig* waa fal amar akhristaha la farayo in uu dhagax dhigo. Halka *dhagaxdhig* yahay magac gadaalna uu ka raaci qodob, sida astaanta u ah magacyada (*dhagaxdhigga*, *dhagaxdhiggii*...). Meelahan oo kale magacu waa uu isku qormaa halka falku kala qormayo.

Magac	*Fal*
Kudayasho	Ku dayo
Waxtarka	dadka wax tar
Iskudayga cusub	isku day kabahan
ballanqaadkii samee	ii ballan qaad

4 b.3.

Dhakhaatiirta uur ku jirta iyo *Dhakhaatiirta uur-ku-jirta* (uur-ku-jir hadda waa magac wata qodobka -ta) hadal ahaan ma kala soocna. Laakiin marka la qoro labo macne oo kala fog ayaa ka dhalanaya isku qoridda iyo kala qoridda. *Dhakhaatiirta uur ku jirta* (dhakhaatiir uur ku jirta ayaa uu tilmaamayaa), halka *dhakhaatiirta uur-ku-jirta* ay tilmaamayso dhakhaatiir ku takhasusay *uur-ku-jirta*. Waxa aan adeegsanaynaa jiitin si aan u muujinno lammaaninta ereyada halka macne xambaarsan, laakiin qoraal ahaan waa aan ka maarannaa oo waxaa innagu filan *uurkujir*.

Haddii aadan guri lahayn… waxa ay ka hadlaysaa lahaansho. *Haddii aan cunto la hayn…* waxa ay ka hadlaysaa hayn. Hadal ahaan isku si ayaa loo dhahayaa, laakiin macne ahaan waa ay kala duwan yihiin, qoraal ahaanna waa labo erey oo kala duwan. Midka hore waa hal erey, midka dambana waa labo erey: *la* iyo *hayn*.

Socodkii ayaa uu ku daalay, haddii aan *ku* iyo *daalay* isku qoro waxaa soo baxaya erey macne kale leh: *kudaal* (baxsad, carar).

In taa la helo… halkan *taa* waa magacuyaal tilmaame, sida arrin*taa*.

Intaa i sii… -taa waxa ay tilmaame u tahay *in* oo halkan macnaheedu yahay *qayb* (qaybtaa i sii).

-ka/ka

"*Idinka ayaa soo daahay*"—*idin* waa magacuyaal waxaana raacay qodobka *-ka* oo ay tahay in lagu qoro. Laakiin "*waxaa idin ka dhexeeya dalka*" la iskuma qori karo *idin* iyo *ka*, maxaa yeelay *ka*-dani ma aha qodobkii magacyada raaci jiray.

"*Maamul kii hore…*" iyo "*maamulkii hore…*" waa kala macne. Tusaale kale waa: *saaxiib kan oo kale lama heli karo* iyo *saaxiibkan oo kale lama heli karo*. Mar waxa laga hadlayaa waa *saaxiib* aan wax la mid ah la heli karin, marna saaxiib ayaa lala hadlayaa oo looga warramaya *wax* (kan) aan wax la mid ah la heli karin.

"*Idinku soo noqda berri*"—*idinku* waa magacuyaal iyo qodob iswata. Laakiin iskuma qori karno marka aynu qorayno "*armuu idin ku soo noqdaa berri!*".

"*Hebel ninka fiican Ilaahay ha innoogu beddelo*", *-ka* haddii magaca lagu qoro oo ay dibkabe noqoto, waa qodob *nin* ka dhigaya mid la isla yaqaanno. Qoraalka korana ma gudbinayo macnihii looga jeeday. Waa kee "*ninka fiican*"? *Ka*-da halkan ku jirtaa ma aha qodobkii magaca raacayay ee waa qurub horyaal meeleeye (preposition: *better than*) ah oo ay tahay in gaarkeeda loo qoro: "*hebel nin ka fiican Ilaahay ha innoogu beddelo*."

Labada *ka* oo wada socda eeg: nin*ka ka* fiican waa kee? Waa nin dad*ka ka* mid ah.

Tan waxaa la mid ah: "*idinka ayaan la hadlayaa*" iyo "*waan idin ka hadlayaa*".

"*Ku sii dar tu kaaga daran*." [Hadraawi] —halkan *tu* waxa ay u taagan tahay *mid*; ku sii dar mid kaaga daran. Haddii

aynu u qorno *dar+tu*, waxaa soo baxaya macne kale: *ku sii dartu kaaga daran*. Ku sii dartu kaaga daran waa qalad.

ma/-ma

Ma mar waa qurub (qurub diidmo, qurub su'aaleed,...) gaar u taagan oo ereyada kale ku qormo ama ka qorma, marna waa qayb ereyga ka mid ah."*Heblaayo khayrka ma diiddo*" iyo "*heblaayo nin baa madiiddo u sameeyay!*" waxaa ka soo baxaya labo macne. *Madiiddo* (maddiiddo waa qoraal kale) magac weeyaan waxaana loo qorayaa hal erey ahaan. Sidaa oo kale, *ma hiigaan* iyo *mahiigaan* kala macne in ay yihiin waxaa qoraalka ku muujinaysa isku qoridda iyo kala qoridda (ma hiigaan: diidmo). *Mashaqayn* iyo *ma shaqayn* waa labo macne oo aad u kala fog. Sidaa oo kale, *malaha* (malayn) iyo *ma laha* (diidmo lahaansho) waa kala labo walow dad badan isku si u qoraan.

Qurub su'aaleed marka ay tahay waa sida: buugga ma akhriday mise waad iska sidataa? Sidaa oo kale, *ayaanma*? *Goorma*? *Qofma*?... *-ma* ku jirtaa waa noocaas oo dibkabe noqotay.

Farqiga arrimahan u dhexeeya waxaa la dareemayaa marka la qoro, in la isku dhex walaaqaana waa gef ka dhashay odhaahda in: afka loo dhigo sida loo dhaho, taas oo marar badan keenta in aan ereyadii la qorin e codadkii qofba sida uu doono isugu daro. Isku qoridda iyo kala

qoriddu saamayn ayaa ay macnaha ku leedahay waana in laga fiirsado.

Marka aynu wax akhrinayno, ereyada waa aynu isku qabannaa mar kasta oo qofka akhriskiisu batana tani waa ay u fududaataa. Kala qoristu waxa ay keeni kartaa hakad aan loo baahnayn oo akhrintii caqabad ku noqon kara. Taasi waxa ay innagu duwaysaa in aynu yarayno kala googoynta qoraalka. Laakiin waxaa iyaduna jirta in isku qoristu soo saarto erey dheer oo ay akhrintiisu adkaan karto. Ereyada qaar laga yaabee in bilowga la dhibsado laakiin hadhow la la qabsado. Guud ahaan, isku qoridda iyo soogaabinta ereyada ee hadalka u dhow waxa ay ku macaan yihiin sheekooyinka loo qoro sida hadalka.

is-

is- waa magacuyaal celis oo muujisa in yeelaha iyo layeeluhu isku qof yihiin (isqari, isdhiib) ama ay wax isdhaafsadeen (is-arkay, isjeclaaday). Ku qor waxa ka dambeeya. Haddii uu shaqal yahayna jiitin gaaban u dhexaysii.

is- marka ay raacaan horyaallada *u*, *ku*, *ka*, *la*, waa ay ku qormayaan: *isu*, *isku*, *iska*, *isla*. Qurub kale mooyaan e (sida: *isu+ma* = *isuma*), wax kale ha ku xidhiidhin kuwan oo gaarkooda u qor.

na/-na

Mar waa magacuyaal marna waa xidhiidhiye. "*Marka da'i na xagato…*" — halkan *na* waa magacuyaal wadar layeele u taagan gaarna u qormaysa. *Da'ina dhibteeda leh*— halkan *-na* waa dibkabe xidhiidhiye ah oo ay tahay in la raaciyo waxa ka horreeya. Waxa ay la mid tahay *-na* ku jirta ereyga gaarna ee kor ku qoran. 'Wuu *na* eegay wuu*na* na taabtay' waxaa ku jira labadii nooc.

Marna waa qurub diidmo: *meelna lagu dayn maayo*...; *cidna ha oggolaan*,...

ha-/ha

Gaarkeeda u qor haddii aysan raacayn qurub kale oo aan *la* ahayn. *Ha+u* hadalka waxa ay dhaliyaan dhawaaqa *haw*, waana sababta ay dadka qaar u qoraan *Ilaahay haw* naxariisto*, marka ay qof u tacsiyaynayaan. Waxaa sax ah in *ha u naxariisto* la qoro. Waxaa la mid ah: *ha u sheego*.

Ha mar waxa ay noqonaysaa qurub diidmo: *naga tag oo ha soo noqon!* Marna waa talo: *ha u naxariisto*, *ha u sheego*, *ha waarto*. Middan dambe haddii la isku qoro (*hawaarto*) waxaa ka dhalanaya macne cusub: haweenay u fadhida qaabka hawaarsiga.

-darro

Dibkabaha -darro ku qoro ereyga uu la socdo: aqoondarro, qaabdarro, xilkasdarro..

Qurubyada

Saddex qaab ayaa qurubyada loo wajihi karaa:

1. Ka la qorid (ka ga ma, ka la...)
2. Isku qorid kooban (kaga ma, kaga la...)
3. Isku qorid buuxda (kagama, kagala...)

Kala qoriddu mar naxwe ahaan ma qummana, marna waa loo baahan yahay si dhawaaqa loo dhowro, marna waa laga qurxoon yahay (ka ga ma na tagi karo).

Ka ga naxwe ahaan ma qummana, sababtuna waa in *ga* ay asal ahaan *ka* timid ka oo haddii la kala qorayo waa in *ka ka* loo qoraa. Meelaha *ga* ku jirtaa waa sidaa. "*Laga la quusay*" haddii la kala qoro, "*la kala quusay*", waxaa soo baxay macne kale.

Marka kala qoriddu habboon tahay si dhawaaqii uusan u lumin waa sida *ha la*, oo marka la isku qoro (*hala*), ay L-du luminayso dhawaaqii adkaa una dhowaanayso ereyga Carabiga ah ee *Hala* هلا.

Isku qoridda buuxdaa mar kasta ma qurxoona (*kagamana*, *kagala*), laakiin meelaha qaar waa qasab. *Kama* haddii aan isku qorno, haddana aan u baahanno xidhiidhiyaha *-na*, waa aan ku qoraynaa: *kamana*, waayo *-na* xidhiidhiye ahi

gaarkeed uma qoranto (kama dheera kama*na* cusla).

Haddaba, isku qoridda kooban ayaa qurxoon meelaha qaarkoodna naxwe ahaan qumman.

Horyaallada *ka*, *ku*, *la*, *i*, *u*, iwm., waxaa habboon in keligood la qoro oo aan lagu lammaanin ereyga ka dambeeya (ma aha: *kadambeeya*). Tusaale: madaxaa *i*xanuunaya, *u*gaara, *u*malayn maayo, *ku*hadlay, *la*dhahaa, ... *ka daa* ha isku qorin e waana qalad qoraal ahaan. *Kaddib* haddii aad qortid, maxaa keenaya in aad *kahor* u kala qortid *ka hor*? *Kamid* haddii aad isku qortid, maxaa keenaya in aad kala qortid *lamid*? Waxaa habboon: *u* sheegay, *ku* jirta, *ka* saar, *la* jooga. Laakiin, *u*gaar ah, *i*daa, *u*tag… ma aha adeegsi qumman. *U* iyo *gaar* haddii la isku qoro waxa soo baxaya ereyga *ugaar/ugaadh*. *War i daa*, iyo *ma idaa*… waa kala duwan yihiin.

Marka ay horyaalladu israacaan, isu raaci laba-labo:

ka + la= kala
ka + ma= kama
ka + ka = kaga
la + ka = laga
u + ku = ugu
i + ka = iga

u + ku = ugu
u + ka = uga
u + la = ula

ku + ku = kugu
ka + ka = kaga

ka + la = kala
ku + la = kula

la + ka = laga
la + ku = lagu
la + ula = loola
la + kaga = lagaga
la + kula = lagula
la + kala = lagala

i+ kala = igala
na + kala = nagala
ku + kula = kugula
na + kula = nagula
na + kaga = nagaga
ina + kala = inagala

i + ku = igu
i + ka = iga

na + ku = nagu
na + ka = naga

Uu iyo *aan* isku dhafmay ayaa dhaliya *uusan*. Markaa lama kala qori karo, *uu san* waa qalad.

Falkaaliyayaasha *doonaa*, *karaa*, *leh*, iyo wixii ka farcama gaarkooda u qor. *Jiray*, *jirtay*, *jirnay*, *lahaa*, *lahayd*, *doonay*, *doontay*, ... Marka ay falkaaliyayaal noqdaan macnahoodii asalka ahaa ma wataan e waa ay lumiyaan. *Karaa*, *kartaa*,

karnaa,... macnahoodii ma lumiyaan. Waxaa iyagana gaar u qormaya *rabaa*, *rabnaa*, *rabtaa*,... *gaadhay* (*gaaray*; dhici gaadhay), *gaadhnay*, *gaadheen*,... *la'* waxa aan ugu tagaynaa qaybta Ahaanshaha.

AHAANSHO

> Ah, ahay, nahay, tahay, yahay, yihiin, tihiin, ahaayeen, ahaadeen, ahaydeen, ahaaday, ahaanaya,…iwm,

Ereyadan kor ku xusan waxa ay ka farcameen "ah", waxa ayna muujiyaan ahaansho. Sidaas awgeedna waxaa lagu magacaabaa *fal ahaansho* ama *falka ah*. Waxa ay af Soomaaliga ugu jiraan halka كان ay af Carabiga ugu jirto, af Ingiriisigana uu ugu jiro *verb to be* (am, is, are, were).

Siyaabo kala duwan ayaa uu u qormi karaa falka ahaanshuhu. Isku qoridda iyo kala qoridda xeerarkii aynu ku soo marnay ayaa aynu ku dhisaynaa qoraalka falka ahaansho.

Falka "ah" iyo Magacuyaal

Falka *ah* haddii uu raaco magacuyaal dad, keligii ayaa gaar loo qorayaa: waxaan *ahay*, waxay *tahay*, waxaan *nahay*,

waxay *yihiin*, wuxuu *yahay*, iwm.

Falka "ah" iyo Tilmaame (sifo)

Waxa aan ku tusaalayn karnaa tilmaamaha *fudud* oo la raaciyay falka ahaansho: ahay, nahay, tahay, tihiin, yahay, yihiin.

Waa aan fudud+ahay
Waa aan fudud+nahay
Waa ay fudud+dahay
Waa aad fudud+dihiin
Waa uu fudud+yahay
Waa ay fudud+yihiin

Waa aan fudud+ahay marka lagu dhawaaqayo, *d* iyo *a* waa ay isku xigaan, oo *d* waxaa loogu dhawaaqaa in ay kordhigan tahay e (-*da*), ma reebna. Sidaas awgeed, haddii la kala qoro waxaa meesha ka dhalanaya in *d* la reebo oo lagu joogsado, meeshana la soo galiyo hakad dheeraad ah. Mar kasta oo *ahay* gaar looga qoro tilmaanta ka horraysa, hakadkani waa uu imanayaa: *noolahay/ nool ahay*, *yaabbanahay/ yaabban ahay*, iwm. Sidaas awgeed, *ahay* waa in lagu qoraa tilmaanta ka horraysa: *noolahay*, *yaabbanahay*, *dheerahay*, *dhuubanahay*,... si hakadkaas codeed ee dheeraadka ah meesha looga saaro.

Waa aan fudud+nahay, *waa uu fudud+yahay*, iyo *waa ay fudud+yihiin* haddii la kala qoro (*waa aan fudud nahay*) iyo haddii la isku qoro (*waa aan fududnahay*) waa isku mid. Maadaama asalku yahay in erey kasta gaarkiisa loo qoro, waxaa habboon in la kala qoro: *waa uu fudud yahay* iyo *waa*

ay fudud yihiin.

Waa ay fudud+dahay iyo *waa aad fudud+dihiin* waxaa ku yimid isbeddel codeed, oo asalku waxa uu ahaa *waa ay fudud+tahay* iyo *waa aad fudud+tihiin*, ee *t*-dii ayaa isu beddeshay *d*-. Sidaas awgeed, maadaama isbeddelka codeed (*t*>*d*) uu ku yimid isu imaatinka *d*+*t* (idqaam dhammaystiran: وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ , لَهَمَّت طَّائِفَةٌ), lama kala qori karo, waana in loo qoro: *waa ay fududdahay* iyo *waa aad fududdihiin*. Haddii la kala qoro waxaa qasab ah in loo qoro *waa ay fudud tahay* iyo *waa aad fudud tihiin*, mase aha sax, maxaa yeelay *dahay* iyo *dihiin* gaar u taagani afkeenna kuma jiraan (eeg xeerka 2 ee Kala Qoridda iyo Isku Qoridda).

Tusaalayaal kale oo Maxamed Xuseen Raabi arrintan kaga hadlay aan eegno [bogga 59]:

> Waa madoobahay, [lama kala qori karo maxaa yeelayay waxaa dhacay isbeddel codeed: u fiirso: *madaw*/*madow* > *madoo*-]
> Waa madaw nahay
> Waa madawdahay
> Waa madawdihiin
> Waa madaw yahay
> Waa madawdahay
> Waa madaw yihiin
>
> Waa ladnahay [lama kala qori karo maxaa yeelayay waxaa dhacay isbeddel codeed: *ladan* > *ladna*-]
> Waa ladan nahay
> Waa ladan tahay
> Waa ladan tihiin
> Waa ladan yahay

Waa ladan yihiin

Tusaale kale aan ka soo qaadanno Cabdalla Mansuur iyo Annarita Puglielli:

Waan adkahay [lama kala qori karo maxaa yeelay waxaa dhacay isbeddel codeed: *adag* > *adka-*]
Waad adag tahay
Wuu adag yahay
Way adag tahay
Waan adag nahay
Waad adag tihiin
Way adag yihiin

Falalkan sifo marka ay tagto noqdaan waxa ay leeyihiin "dibkabayaal u gaar ah, oo ka duwan kuwa falalka dibkabayaasha leh. Waxaan isu barbar dhigaynaa fal sifo (*adag*) iyo fal nooca dibkabayaasha ah (*arag*), oo labadoodaba la siinaayo qaab tagto:"[1]

*waan adk-**aa***	*waan ark-**ay***
*waad adk-**ayd***	*waad arag-**tay***
*wuu adk-**aa***	*wuu ark-**ay***
*way adk-**ay***	*way arag-**tay***
*waan adk-**ayn***	*waan arag-**nay***
*waad adk-**aydeen***	*waad arag-**teen***
*way adk-**aayeen***	*way ark-**een***

Adkaa waxa uu ka samaysan yahay *adag*+*ahaa* oo isku dhafmay, ayna qasab noqotay in falkii *ah* uu isugu soo

1 Barashada Naxwaha af Soomaaliga, Mansuur iyo Puglielli, b.85.

ururo aa. Waxaa la mid ah: *wuu wanaagsanaa*. Mansuur iyo Puglielli waxa ay leeyihiin, "falku wuxuu ka samaysan yahay *wanaagsan+ahaa* (falka *ahaanshaha*) oo khasab ay ku noqotay in uu ku soo koobmo *wanaagsanaa*. Haddiise *wanaagsan* aan ku beddelno khabar ah magac, iskudhafkan kooban ma dhacayo:

4) *Nin macallin **ah**aa*.....

lama dhihi karo

5) **Nin macallin**aa*

Marka falku isku soo ururayo, qaybta la xadfayo [goynayo] waa salka fal *ahaansho* (*ah*)." Waxa ay ku soo gabagabaynayaan, marka ay tahay "… *tagto*, fal *ahaansho* wuxuu ku dhafmayaa fal sifo isagoo aan muuqan."[2]—sida wanaagsanaa.

Ah

Waxa aad arkaysaa meelo badan oo *ah* inta la kala gooyo, *a*-dii ereyga ka horreeya la raacinayo, *h*-diina la tirtirayo. Markan falkii ahaansho waxa uu ku qarsoomay ereygii ka horreeyay maadaama loo qoray qaabkii hadalka loo dhahayay ee aan h-da la muujinayn.

"hantida gaarka*a*"	"hantida gaarka *ah*"
"qof Muslim*a*"	"qof Muslim *ah*"
"wax caadiy*a*"	"wax caadi *ah*"
"dan gooniy*a*"	"dan gooni *ah*"
"… ee denbiy*a*,"	"… ee denbi *ah*,"
"qof keliy*a*"	"qof keli *ah*"

[keliya waxaad mooddaa in sidanna lagu dhaqan galiyay, oo qaamuusyadu

2 Barashada Naxwaha af Soomaaliga, Mansuur iyo Puglielli, bb.175-176.

waa ay qoraan, haba ku fasiraan asalkeedi e: keli ah.
Mararka qaarna *ah*-diiba meesha waa laga saaray:
Gegida Diyaaradaha Caalamiga ee ...
Carwada Caalamiga ee ...

Waxaa ka maqan ahaanshihii qeexayay *Caalamiga*.

Gegida Diyaaradaha Caalamiga [ah] *ee* ...
Carwada Caalamiga [ah] *ee* ...

Falka "ah" iyo lahaansho (leh)

Isku qor: *leeyahay*, *leedahay*, *leenahay*, *leeyihiin*, *leedihiin*. Haddii aad dooratid in aad kala qortid, ogsoonow in *leedahay* iyo *leedihiin* aysan kala qormi karin, maxaa yeelay, -*dahay* iyo -*dihiin* waxa ay ku yimaaddeen isbeddel codeed. Haddii aad kala qortid waa in aad qortaa *lee tahay* iyo *lee tihiin*, taasina waa qalad cidna ma adeegsato.

Cagsiga lahaanshuhu waa la'aansho. Waana isla meeshii, oo haddii aad kala qoraysid, waa in aad ka reebtid *la'dahay* iyo *la'dihiin*, maxaa yeelay, -*dahay* iyo -*dihiin* waxa ay ku yimaaddeen isbeddel codeed. Haddii aad kala qortid waa in aad qortaa *la' tahay* iyo *la' tihiin*, taasina waa qalad. Inta kale waxa aad mooddaa in isku qoridda iyo kala qoriddu ay islagurigeyn yihiin, laakiin halkii qoraal waa in midkood la wada raacaa, oo aan la isku qasin.

la'ahay	la' ahay
la'dahay	*ma kala qormi karto*.
la'yahay	la' yahay

la'nahay	la' nahay
la'yihiin	la' yihiin
la'dihiin	*ma kala qormi karto*.

Yeedhmo

Marka aad qoraysid ereyadan yeedhmada ah: *qofyahow*, *wiilyahow*, *gabadhyahay*, *odayyahow*, *islaanyahay*, iwm., ku qor falka ahaansho haddii kale markii tilmaanta ayaa ay isku qaldamayaan; *in arrinku mid bulsho yahay* iyo *bulshayahay huruddaa*....

Soo koobid

1. Asalku waa in qaybaha hadalka la kala qoro.
2. Haddii hakad dhawaaqa soo galayo ha kala qorin (waa aan degganahay, fududahay, baahanahay, noolahay, maqanahay, ogahay,). Badanaa "ahay" falka sifo ayaa ay ku qormaysaa.
3. Haddii uu jiro isbeddel codeed ha kala qorin (jeceshahay, fududdahay, ladnahay, nooshahay, saarnahay,…).
4. Guud ahaan, haddii falka ahaanshuhu ka bilowdo "a" ama "d"—isku qor. Inta kalana kala qor.
5. Haddii uu yahay fal sifo oo tagto ah (wanaagsanaa, adkaa,…) ha kala qorin.

Fg:

Waa ay *fududdahay* xarafka *d* waa uu labalaabmayaa, maxaa yeelay *fudud* waxa ay ku dhammaataa *d*, halka falka ahaanshuhu ka bilowdo *dahay* (tahay: t>d).

Ogsoon nahay waxaa ku jira labo *n* oo midna la socoto ereyga *ogsoon* midna *nahay*.

Odayyahow waxaa ku jira labo *y* oo midna la socoto ereyga *oday* midna *yahow*.

Meelahan iyo kuwa la midka ah haddii aad isku qoraysid, waa in aad labada xarafba qortaa (*ogsoonnahay* [wadar], *baahannahay* [wadar], *maqannahay* [wadar]).

Jecelahay/ necebahay iyo ereyada u dhigma, meelaha qaar waxaa looga dhawaaqaa *jeclahay/ necbahay*. Sidaa oo kale *nool nahay* > *noollahay*. Kuwan isbeddelay lama kala qori karo isbeddelkaa awgii.

JIITIN GAABAN

Astaanta qoraalka ee Jiitinta Gaaban (-) [hyphen] adeegsigeedu ma laha sharci go'an oo si cad u qeexaya adeegsigeeda. Ma aha in meel ay ku habboon tahay laga saaro, mana aha in lagu waasho oo meel kasta la galiyo. Sidaas awgeed, ka fiirsi ayaa ay u baahan tahay. Sababta ay qaybtan ugu jirto ee aysan ugu jirin qaybta astaamayntu waa in ay kaalin ku leedahay habqoraalka higgaadeed ee ereyada qaarkood, gaar ahaan ereyada la lammaaniyay.

Guud ahaan, waxaa la adeegsan karaa marka ereyo kala duwan la isku dhiso si ay u gudbiyaan hal macne.

Tusaale ahaan, maro + ku + dheg isku xidhkooda waxaa ka dhasha magac ama tilmaan cusub oo ah *maro-ku-dheg*. *Daad* iyo *xoor* isku dhiskooda waxaa ka dhalanaya erey cusub oo ah *daad-xoor*. *Duur* iyo *xul* lammaanintooda waxaa ka dhasha *duur-xul*. *Waayo* iyo *arag* isku dhiskooda waxaa ka dhalanaya erey cusub oo ah *waayo-arag* (qof waayo badan

soo arkay oo khibraddooda leh).

Ereyga *taliye* marka laga horreysiiyo qurubka *la* waxaa ka dhalanaya erey cusub oo macne cusub wata, kaas oo ah *la-taliye*.

Hor + *u* + *mar* marka la isku dhiso waxaa ka dhalanaya ereyga *hor-u-mar*.

Xad + *dhaaf* marka la isku dhiso waxaa ka dhalayanya ereyga *xad-dhaaf*.

Qabyaalad + *diid* waxaa ka dhalanaya erey cusub oo tilmaan ah; *qabyaalad-diid*.

Qaad + *diid* waxaa ka dhalanaya erey cusub oo tilmaan ah "*qaad-diid*".

Maadaama, *daad-xoor* iyo *daadxoor*, *hor-u-mar* iyo *horumar* ay isku akhris yihiin, waa laga kaaftoomi karaa jiitinta qoraalkoodana waa lala qabsaday. Sidaas awgeed, marka ereyga adeegsigiisu bato ee lala qabsado, jiitinta waa laga maarmi karaa. Maro-ku-dheg iyo marakudheg isku si ayaa ay u akhrismayaan. Waxaa iyaguna la mid ah qabyaaladdiid iyo qaaddiid.

Kala Soocidda Shaqallada

Jiitinta *waaya-arag* waa lamahuraan, oo la'aanteed dhawaaqa ayaa isbeddelaya: *waayaarag* waxa ay u akhrismi kartaa *waayaa-rag*. Dadka qaar ayaa hamse (') u adeegsada halkan oo kale, laakiin jiitinta ayaa ka habboon.

Kala Soocidda Shibbanayaasha

Shibbanayaasha qaarkood haddii ay israacaan waxaa ka dhasha shibbane kale, sida *s+h=sh*, iyo *d+h=dh*. Si taa looga

badbaado, labada shibbane waxaa loo dhexaysiin karaa jiitin gaaban (-), iyada ayaana kaga habboon adeegsiga hamsaha (’). Tusaale ahaan: *hud-hud*, *mad-hab*, *mas-haye*, *As-har* (Azhar), *is-hiifid*, *is-haaraan*, *is-hayn*, *is-helid*, *is-hubin*, *is-haybsi*, iwm.

Dhowridda Dhawaaqa

Sida aan soo tilmaannay, *waayaarag* dhawaaqeedu ma saxmayo. Si dhawaaqii saxda ahaa loo dhowro waa in jiitinta la raaciyaa oo *waaya-arag* loo qoraa. Waxaa la mid ah *adadag* oo dhawaaqeeda saxda ahi ku soo baxaya adeegsida jiitinta gaaban: *ad-adag*. Sidaa oo kale *adadayg* waxaa ka saxsan *ad-adayg*, *isidhi* waxaa ka saxsan *is-idhi*.

Dhowridda Dhawaaqa iyo Macnaha

Ereyada *is-eeg* iyo *is-eegeen* waa ay ka dhawaaq iyo macnaba duwan yihiin *iseeg* iyo *iseegeen*.[1] Sidaa oo kale, ereyga

Fududaynta Kicinta Ereyga

Mararka qaar haddii shibbanayaal isku mid ahi ay israacaan waxaa adkaata kicintii iyo akhrintii ereyga. Tusaale ahaan, in kasta oo *xad-dhaaf* la qori karo jiitin la’aan (*xaddhaaf*), haddana *-ddh-* akhrinteedu ma fududa. Sidaas awgeed, waa in aan jiitinta laga tagin oo *xad-dhaaf* loo qoraa.

1 Garacad: ilmo dheddig oo aan meher ku dhalan. Degaanka gobolka Mudug ka tirsan magaciisa waxaa habboon in jiitin lagu daro si macnahan kale looga leexiyo: Gara-cad.

Ereyada Labo Dhaca

Ereyada labo dhaca waxaa habboon in la isugu qabto jiitin gaaban maadaama ay hal macne xambaarsan yihiin. Tusaale ahaan, *koox-koox*, *guri-guri*, *sheeg-sheeg*, *nooc-nooc*, *qunyar-qunyar*, *aayar-aayar*, *tallaabo-tallaabo*, *erey-erey*, *mid-mid*.

Ereyada isku dhisiddii ka baxay ee halka erey isku noqday, sida *cuncun*, *ruxrux*, *camcamin*, *yaryar*, *furfur*, *kolkol*, iyaga in jiitin la raaciyo ma aha oo waa laga maarmay. Waxaa la mid ah ereyada labadhacii keenay in xarfihii qayb qarsoonto sida *marar* (*marmar* waa loo qori karaa, laakiin *marar* ayaa ka habboon si aan loogu qaldin *marmar*ka guryaha lagu dhiso).[2]

"Aabbahay waxa uu ahaa nin ixtiraam badan, dad la dhaqan wacanna lahaa." — dad la dhaqan wacan lahaa… waa tilmaan ku socota aabbaha. Si loo muujiyo in saddexdaa erey ay hal macne wada sidaan, waxa aynu adeegsan karnaa jiitin isku xidha: dad-la-dhaqan wacanna lahaa...

Dooddiisii uu xaq-u-dirirka ka dhigayay waxa ay noqotay waxba-kama-jiraan, oo wax-kasoo-qaad ma laha. Wuxuba waxa ay ahayd ku-tiri-ku-teen!

Qoraa ahaan xor baa aad u tahay in aad ereyo isku lammaaniso haddii ay macne wax-ku-ool leh sidaa ku soo gudbinayaan. Qoraa Ibraahin-Hawd ayaa aan ku arkay

2 Cismaan Cabdinuur Xaashi (Khaliifka) waxa uu labo dhacan oo qaabab kala duwan leh ku faahfaahiyay buuggiisa Af-dhaab (2018): Rakaadda, bb.74-87.

adeegsiga: 'Alle-u-naxariisayga' iyo 'Arbaca-bil-u-dambays'. Laakiin waa in aan laga badbadin jiitin-ku-lammaaninta ereyada.

Ma jirto sabab jiitin loogu adeegsado lammaaninta *af-Soomaali*. Ka warran haddii aan *af* ku beddelno erey kale: *aqal* Soomaali, *cunto* Soomaali, *shaah* Soomaali, *hees* Soomaali, *dhar* Soomaali, ... Ma u qori karnaa: *aqal-Soomaali*, *cunto-Soomaali*, *shaah-Soomaali*, *hees-Soomaali*, *dhar-Soomaali*? *Af* iyo *Soomaali* waa labo erey oo aan u baahnayn isku qorid iyo lammaanin midna. Ereyga *af* uma baahna in xarafka ugu horreeya la weyneeyo haddii aan joogsi ka hor marin, laakiin *Soomaali* mar kasta waa in *S*-da la weyneeyo.

HAMSE

Hamsuhu waxa uu xisaabsan yahay shibbane, walow uu ka duwan yahay shibbanayaasha kale. Hamsuhu aad ayaa uu muhiim u yahay, macnaha ereygana saamayn weyn ayaa uu ku leeyahay, laakiin dad badani xaqiisa ma siiyaan, kuwo kalana waxa ay galiyaan meelo uusan shaqo ku lahayn.

Astaanta ama summadda ay Guddidii af Soomaaligu u qoreen hamsuhu waa tan: _'_.

Af Ingiriisiga oo ku qoran xuruufta Laatiinka ah ee afkeenna lagu qoray, waa "*apostrophe*" waxa ayna muujisaa lahaansho (*possession*: *Abdi's book* > buuggii Cabdi) ama in ereyga la soo gaabiyay oo ay xarfo ka maqan yihiin ama la xadfay (*contraction*: *don't*)

Hamsuhu afkeenna waxa uu ugu jiraa booska hamsuhu ugu jiro af Carabiga, gaar ahaan *hamzatul qadci*-ga reebban, waana sababta hamse loogu bixiyay. Tusaale ahaan:

يؤْمن، تؤْتي، بئْس، جئْت، لؤْلؤْ، بئْر، فأْس،

yu'minu, tu'tii, bi'sa, ji'ta, lu'lu', bi'r, fa's,

Sida hamsahan reebban ayaa uu hamsaha af Soomaaliga ku jiraana u dhaqmaa oo waxa uu u taagan yahay oo uu muujinayaa halka codka ama dhawaaqu uu dhuunta ku go'o. Ereyga *go'o* haddaan u fiirsanno, *go-* marka la dhaho codkii dhuunta ayaa uu ku xidhmayaa oo waa uu kala go'ayaa. Halka haddii shaqal dheer ay ahaan lahayd codku sii socon lahaa *gooooooo*.

Farqi weyn ayaa u dhexeeya macnaha (hurdo fiican buu) *leday* iyo (waa xoolo abaar ku) *le'day*.

U fiirso farqiga qoraal ee labada erey u dhexeeyaa waa hamsaha oo macnaha sidaa u kala duwan dhalinaya.

Leditaan waa hurdo fiican seexasho.
Le'asho-na waa dhimasho iyo baaba'.

Wargeys ayaa qoray: "*qaraxii lagu leday ee kismaanyo ka dhacay*…" Waxa aan hubnaa in aan qarax lagu *ledin* ee lagu *le'an* karo.

Haddaba hamsaha waxaa la adeegsanayaa marka hakad ama kalago' codeed uu galo ereyga dhexdiisa ama dhammaadkiisa, sida *le'day* iyo *baaba'*, haddii laga tagana macnihii in uu beddelmo ayaa ay u badan tahay.

Shaqal Dhexdii

Labo shaqal oo isku mid ahi haddii ay israacaan shaqal dheer baa ay sameeyaan. Hamsuhu waxa uu joojiyaa in shaqalkii gaabnaa uu isu beddelo shaqal dheer, si aan macnihii isu beddelin.

Tusaale ahaan:

Ba'an, sida *abaar ba'an*, haddii hamsaha laga saaro waxa ay noqonaysaa *baan*, sida *abaar baan arkaa*.

Di'in, sida *roob ma di'in*, haddii hamsaha laga saaro waxa ay noqonaysaa *diin*, sida *diin baa halkan maraya*.

Haddii ay labada shaqal kala nooc yihiin, sida *su'aal*, *go'ay*, *faa'iido*, iwm, akhris ahaan dhibaato ma laha macnihiina isma beddelayo, laakiin xeer ahaan waa in la qoro hamsihii si hakadka iyo kalago'a dhawaaqa qoraal ahaan loo muujiyo. Waa sidii Guddigii af Soomaaligu go'aamiyeen.

FG: ereyga *su'aal* dad baa u qora sidan: *su,aal*, oo booskii hamsaha galiya hakad, taasina sax ma aha. Hakadku erey dhexdii ma galo.

Shaqal iyo Shibbane Dhexdood

Qofku marka uu hurdo dhex galo ama seexdo waxaa la dhahaa *gam'id*. Hakad codeed ayaa u dhexeeya *m* iyo *i*, waana hamse, haddii laga tagana waxaa ka dasha erey kale oo ah *gamid* kaas oo qaamuusku ku macnaynayo: wax aad jeclayd ka xiisadhicis ama ka daalid. Waana labo macne oo kala fog.

Sax iyo Qalad

Sida aan aragnay waxaa jira meelo hamsaha la'aantii macnihii isbeddelayo, waana qalad in laga tagaa.

La'aan waxa ay noqonaysaa *laaan. Go'doomin* waxa ay noqonaysaa *godoomin* waana qalad. *Gobo'layn*: waa marka dareere hadba dhibici ka soo dhacdo; tifqamid. Haddii hamsaha laga saaro waxa ay noqonaysaa *gobolayn* oo ah gobol ka dhigid. *Go'naan* waxa ay noqonaysaa *gonaan*. *Ba'daa*, sida *xaajadu way ba'daa*, haddii aan hamsaha ka tagno waxaa soo baxaysa *badaa*, sida *qoraalka xumi ciil buu ku badaa*.

Adeegsi Qaldan

Meelaha aan hamsuhu ku jirin ee qaladka loo galiyo waxaa ka mid ah: *ma'aha*, *la'isku*, *la'igu*, *la'isbeddelaa*, iyo kuwo kale.

ma waa qurub diidmo.

aha waxa ay u joogtaa fal ahaansho.

Waa labo qaybood oo qaybaha hadalka ka mid ah, sabab hamse la isugu kabaana ma jirto.

Sidaa oo kale: *la'isku* hamse ma galo ee haddii isku qoritaan la rabo *i* ayaa *y* isu beddelaysa oo waxa ay noqonaysaa: *laysku*, waxaana la mid ah *la'igu* oo noqota: *laygu*. Laakiin booskii hamsaha ma aha.

Waxaa jira meelo aan dhihi karno in hamse la galiyo *fiihaa qawlaani* oo dood baa ka taagan, ma hamsaa (') la galinayaa mise jiitin (-).

Hamse mise Jiitin Gaaban?

Asalka labo erey oo la israaciyay jiitin baa isu qabata, haddii aan laga maarmin. Tusaale ahaan,

Waayo+arag= waayo-arag.

Waxaase jirta in dadka qaar u qoraan: *waaya'arag*.

Waxaa la mid ah: *male-awaal* oo dad u qoraan *male'awaal*.

Waxaa jira dhawr erey oo asal ahaan af Carabi ah haddase Soomaaliyoobay, oo ay duruuftu qasabtay in hamse la galiyo iyada oo dhawaaqii uusan dhuunta ku go'ayn.

Ereyga مذهب Soomaali ahaan waxaa loo qori karaa: *mad'hab*. Sababtuna waa in hamsaha lagu kala basrinayo *d* iyo *h* isku xiga, kuwaas oo loogu dhawaaqo *dh*, si aan ereygii u noqon *madhab*.

Waxaa kale oo la samayn karaa in jiitin la galiyo oo sidan loo qoro: *mad-hab*. Jiintintu waxa ay isku xidhaa labo erey ee hal erey dhexdiisa ma gasho, waana foolxumo qoraal ahaan oo ereygii bay kala goynaysaa, badanaana marka labada erey ee ay jiitintu lammaaniso lala qabsado, waa laga maarmaa oo lama qoro, laakiin *mad-hab* waa in sidaa loogu daayo weligeed.

Jiitin iyo hamse kii la adeegsadaba, waa adeegsi ka baxsan xeerarkii guud ee ay lahaayeen hamsaha iyo jiitintu. Waa in qoraalka wixii erey sidan ah hal mid loo wada adeegsadaa ee aan la kala bedbeddelin.

Waxaa la mid ah *hud'hud/ hud-hud* oo hamse iyo jiitin

la'aantood noqonaysa *hudhud*.

Sidaa oo kale, الازهـر waxa ay u qormaysaa sidan: *Ashar*, laakiin *s* iyo *h* israacay *sh* baa loogu dhawaaqaa. Markaa hamse ama jiitin in loo dhexaysiiyo ayaa halkanna imanaysa; As-har ama As'har.

Ereyga هيئـة Soomaali ahaan waxaa loo qoraa sidan: *hay'ad*, waayo hamsahaa la'aantiisa waxa ay soo baxaysaa *hayad* oo dhawaaqii ma saxmayo. Asal ahaantii Carabigana hamse ayaaba ay wadataa, oo halkaa qiil waa looga raadin karaa. Markaa kan in hamsaha loo daayo ayaa habboon.

In hamse loo adeegsado *hay'ad*, *mad'hab*, *hud'hud*, iwm., duruuf baa keentay xeerka guudna waa laga reebi karaa, laakiin hamsuhu meel kasta iskama gali karo.

Waaya-arag iyadu waa labo erey oo la lammaaniyay waana booskii jiitinta. Dhibta habqoraalkan *waayo'arag* ka iman kartaa waa in dhawaaqii hamsuhu soo galo meeshaa, oo loogu dhawaaqo *waayO* iyo *arag* halka *mad'hab* iyo *hud'hud* aysan suuragal ahayn in gefkaa lagu dhaco.

Hamse in la galiyo waaya'arag iyo ereyada la midka ah waxa ay dhalisay in kuwo kale oo looga tusaale qaatayna loo adeegsado, oo hamsihii lagu maqiiqo meel uusan gali karin.

Walow Yaasiin Cismaan Keenadiid uu ku doodayay in hamsuhu uusan labo shibbane dhex gali karin oo aysan saddex shibbane isku xigi karin, qaamuuskiisa waxa uu ku qoray sidan: Mad'hab.

Marka erey hamse ku dhammaada ay gadaal wax kaga darsamaan, ereyada qaarkood waa qasab in hamsihii la

qoro, sida *lo'* (lo'da), *da'* (da'da), qaarna codkii hamsuhu waa uu ka lumayaa haddii aan la qorrinna dhib ma laha, sida *ci'* (eygu muxuu la ciyayaa), iwm.

gu'	guga
hu'	huga > hu'gani,
si'	sina > isku si'na/ isku sina
ri'	riyo

Laakiin dadka qaar hamsaha waa ay qoraan mar kasta iyaga oo asalkii raacaya, mararna waaba ay fiican tahay oo, tusaale ahaan wadarta *ri'* oo *riyo* ah ayaa ay ka duwaysaa riyada hurdada la socota. Sidaa oo kale, *rida* iyo *ri'da* waxaa hamsaha lagaga badbaadayaa fahanka oo adkaada; *qabriga rida* iyo *qabriga ri'da*.

XARFAHA LABALAABMA (SHED)

Xarfaha labalaabmaa (shedan) saamayn weyn ayaa ay ku leeyihiin macnaha ereyga, waana lamahuraan in aan laga tagin marka ay ereyga ku jiraan, haddii aysan ku jirinna aan lagu darin.

Ereyada qaar ayaa asal ahaan u wata dhawaaq adag, qaarna waxaa adaygga ku keena isrogrogga naxweed. Kuwa asal ahaanta u wata xaraf dhawaaqiisu adag yahay waxaa loo qaybin karaa labo: kuwo xarafku uusan keli ahaantii u lahayn dhawaaq adag iyo kuwo uu xarafku asal ahaan leeyahay dhawaaq adag. Tusaale ahaan, xarfaha B, D, R, G, L, M, iyo N, marna dhawaaq fudud ayaa ay leeyihiin marna mid adag. Haddaba si qoraalka loogu muujiyo marka ay tahay in si adag loogu dhawaaqo, waxaa xarfahan loo qoondeeyay in la labalaabo (shedo). Tusaale ahaan: *Carab* oo ah sinji dad waxaa ka sooca xubinta afka ka tirsan in *r*-du adag tahay, sidaas awgeedna ay tahay in la labalaabo

oo labo *r* la qoro: *carrab*.

Xarfo kale oo laga doodo ayaa jira, laakiin inta guddi cusub oo xalliya laga helayo, xarfaha B, D, R, G, L, M, iyo N, ayaa shedku ku kooban yahay. U fiirso *cadho* (caro/xanaaq) iyo *cadho* (cudur). Cadh-dho ayaa loogu dhawaaqaa cudurka. Laakiin hadda qoraalka af Soomaaliga ee rasmiga ahi xeer ahaan ma oggola *dhdh* in la israaciyo, oo waxa ay noqonaysaa in sida inan iyo inan loogu kala sooco hadba meesha ay ku jiraan qoraal ahaan.

Ereyada asal ahaan u wata dhawaaqa adag ee u baahan in xarafka la labalaabo waxaa ka mid ah:

B: Eebbe, aabbe, abbaan, abbaar, cabbaar, dabbaal, dubbe, gabbasho, kubbad, kabbasho, shibbane, suubban, xabbad.

D: adduun, addoon, caddaan, caddaalad, dheddig, eeddo, guddi, guddoomiye, muddo, saddex, siddeed, toddoba, waddan, waddo, xiddig, xuddun.

R: arrin, Barre, berri, carrab, carro, cirrid, cirro, curri, dhiirri, dhiirran, diirran, farriin, gurran, harraad, Hurre, irrid, jirrab, jirri, qorrax, surrad, xarriiq, gurrac, warran.

G: eegga, higgaad, higgo, hoggaamiye, hoggaan.

L: Alle, ballaadh, ballac, ballan, balli, Cabdalle, Cabdillaahi, cillaan, dhallaan, dhallin, dheelli, dhiillo, dillaal, doolli, Doollo, dulli, duullimaad, faallo, fallaadh, falliidh, gallad, heello, illin, jillab, kallahaad, kalluun, kelli, loollan, qallad, qallayl, qoolley, raalli, sallaan, sallax, shillal, xilli.

M: ammaan, ammaano, dhammaan, dummad, hummaag, lammaane, qummaati, ummad.

N: bannaan, cunnaabi, cunno, doonni, gunno, hannaan, janno, jinni, sannad, shinni, sinnaan, sunne, xannaano,

xinne, xinnif. Gooni ma shedna.

...iyo kuwo kale oo badan. Haddii aadan hubin, qaamuusyada tayada leh ka eeg.

Caadi		**Labalaaban (shedan)**
Aabe (tixgalin: aabayeelid)		**Aabbe** (waalidka qof dhalay)
Aduun (adiga uun [aduun baan rabaa])		**Adduun** (adduunka aynu ku nool nahay)
Bare (macallin)		**Barre** (qof bar leh)
Beri (beri hore waxaa jiray)		**Berri** (berri ayaan kuu imanayaa)
Carab (jinsiyad)		**Carrab** (xubin jidhka ka mid ah)
Caro (/cadho/ xanaaq)		**Carro** (ciid, cammuud)
Cidi (cidi ma joogto)		**Ciddi** (ciddiyaha faraha)
Cuno (ma cuno shimbiraha)		**Cunno** (waxa la cuno)
Dhamaan (caano dhamaan)		**Dhammaan** (aan waxba ka maqnayn)
Diiran (la diiray)		**Diirran** (yare kulul)
Eedo (in uu eedo go'aankiisa)		**Eeddo** (aabbe walaashii)
Eega (bal eega…)		**Eegga** (hadda)
Gabal (qayb)		**Gabbal** (gabbalkii wuu dhacay)

Caadi		**Labalaaban (shedan)**
Gaban (/gibin: da'yar)		**Gabban** (kama gabban karo…)
Gudi (ma gudi karo abaalkaaga)		**Guddi** (Guddiga doorashooyinka)
Heelo (wax ku dhowaansho)		**Heello** (nooc heesaha ka mid ah)
Kabo (wadarta kab)		**Kabbo** (shaaha kabbo)
Quman (qanjidhada daamanka ka hooseeya ee ay barariyaan xanuunnada qaarkood)		**Qumman** [magac] mid ka mid ah magacyada dumarka. [tilmaame] toosan, sax ah, ...
Salaan (nabdaadin)		**Sallaan** (jaranjarro)
Surad (jaad geedaha ka mid ah)		**Surrad** (alaabta guriga ee duubmi karta/ gogol…)
Wadan (adiga oo aan wadan … [sidan])		**Waddan** (dal)
Waran (qalab dagaal) ama [tilmaame] kala fidsan/ baxsan; wax la waray/ wadhay		**Warran** (ii warran/ war sheeg)

Falalka sifo ee ku dhisan *-an*, ma laha shed qoran xitaa haddii ay leeyihiin dhawaaq adag. Tusaale ahaan, *fur* haddii aan raacinno *-an*, waxa ay noqonaysaa *furan*— albaab furan. *Dhis+an —dhisan*. *Mil+an — milan*. Midabka casaanka xiga

ee *cawl*, haddii *-an* raacdo, waa *cawlan*. Laakiin dhawaaqiisa waxaa laga dareemayaa in *l* labalaaban tahay: *cawllan*. Waxaa la mid ah *hawl+an* > *hawlan*, oo iyadana *hawllan* loogu dhawaaqo. Dhawaaqoodu ha adkaado laakiin ma jirto sabab loogu qoro xarfo lababaalan ee u qor: *cawlan*, *hawlan*, ... Ha uga tusaale qaadan ereyada asal ahaan u shedan ee *heellan*, *loollan*, iwm.

Qodobbada (-da iyo -ga)

Qodobku waxa uu ka mid yahay qaybaha hadalka, waxa uuna cayimaa magaca. Sidaas awgeed, magacii qodob wataa waa mid la isla garanayo. Tusaale: *guri* — *guriga*. *Guri* marka la dhaho lama yaqaan midka loo jeedo, laakiin *guriga* waxaa loo jeedaa mid cayiman: *guriga i tus*.

Maadaama barashada naxwaha afkeennu innagu yar tahay, oo aynu wax badan ka naqaanno kuwa afafka kale, aan sheego qodobbada Carabiga (ال) iyo Ingiriisiga (*a, an, the*).

Haddaba, ereyga ku dhammaada *d* ama *g* (labo ka mid ah xarfaha labalaabma) ee ay la socdaan qodobbada *-da* ama *-ga*, waxaa ka dhalanaya in la qoro *-dd-* ama *-gg-*, waxa ayna ka mid tahay mararka xarfuhu labalaabmaan.

Qodobka -da

Ereyga *wasaarad* waxaa ugu dambeeya xarafka *d*, lamana garanayo mid loo jeedo. Haddii aan rabno in aan mid gaar ah ka hadalno (cayinno), waxa aan raacinaynaa qodobka

-da oo raaca magacyada dheddigga ah. Sidaas awgeed:
wasaarad + *-da* > *wasaaradda* (waxbarashada)
wasiirad + *-da* > *wasiiradda* (waxbarashada)

Tusaalayaal:

Badda, caaradda, ciddii, colaadda, daacadda, daaqadda, daasadda, dalladda, dawladda, diyaaradda, doodda, dimuqraaddiyadda, durriyadda, jamhuuriyadda, laambadda, maaliyadda, madbacadda, maddiibadda, majarafadda, malqacadda, nabadda, nadaafadda, niyadda, qaafiyadda, qabyaaladda, shirkadda, siyaasadda, waddaniyadda, warqadda, xawaaladda, xukuumadda, iwm.

Xabbad iyo kubbad oo *b*-du labalaabanto *d*-na ku dhammaada, marka qodobka *-da* raaco, labo shed ayaa galaya: xa*bb*a*dd*a, ku*bb*a*dd*a, walow ay kakan tahayna, waa qasab in sidaa loo qoro.

Labalaabidda shibbanaha *d* mararka qaar waxa ay ku xidhan tahay lab iyo dheddig midka ereygu ku saabsan yahay.

Gaadhiga uu Cabdi wado iyo *gaadhiga ay Caasha waddo.*
Gaadhigii uu Cabdi waday iyo *gaadhigii ay Caasha wadday.*
Cabdi alaabta muu qaado iyo *Caasha alaabta may qaaddo.*
Alaabtii Cabdi siday iyo *alaabtii Caasha sidday.*

Qodobka -ga

Ereyga *buug* waxa uu ku dhammaadaa *g*, lamana garanayo mid loo jeedo. Haddii aan rabno in aynu mid gaar ah ka hadalno (cayinno), waxa aan raacinaynaa qodobka *-ga* oo raaca magacyada labka ah. Sidaas awgeed:

buug + -ga > buugga
bog + -ga > bogga

"Taliska Ciidanka Xooga dalka oo…" sidan waxaa qortay warbaahin Soomaaliyeed, macnuhuna waa in Taliska Ciidanku xoogo dalka! Dhibtaa waxaa keenay in laga tagay shedkii *g*-da oo ka dhigi lahaa in aan xoogid laga hadlayn e, laga hadlayo xoog la cayimay; Xoogga.

Tusaalayaal:

Aagga, adeegga, dheegga, dhiigga, dhuugga, diigga, doogga, duugga, edegga, gundhigga, laagga, maragga, mugga, ragga, ruugga saldhigga, taagga, togga, tuugga, udugga, unugga, iwm.

Dibkabaha -nimo

Dibkabahani waxa uu ka mid yahay xaaladaha keena labalaabka xarfaha.

Labo mar ayaana uu keenaa labalaabmidda *n*-da.

1. Marka uu raaco erey ku dhammaada shibbanaha *n*, sida:

nin + -nimo = ninnimo,
macallin + -nimo = macallinnimo
doqon + -nimo = doqonnimo

qaran + -nimo = qarannimo
Muslin + -nimo = Muslinnimo
islaan + -nimo = islaannimo
hodan + -nimo = hodannimo
gun + -nimo = gunnimo

2. Marka uu raaco magac ku dhammaada shaqal, sida:

rag[a] *+ -nimo = ragannimo*
Soomaali + -nimo = Soomaalinnimo
waddani + -nimo = waddaninnimo
walaal[ti] *+ -nimo = walaaltinnimo*
qani + -nimo = qaninnimo
geesi + -nimo = geesinnimo
gob[a] *+ -nimo = gobannimo*
qoraa + -nimo = qoraannimo
caasi + -nimo = caasinnimo
qaxooti + -nimo = qaxootinnimo

Qaybtan labaad haddii caadi ahaan loogu dhawaaqo carrabka ayaa ku dhegaya dhabxanagga xiga foolasha sare dhabarkooda, taas oo dhalinaysa in shed galo oo ay *n*-dii labalaabanto. Haddii shedka loo diido waxaa meesha soo galaya hakad codeed oo halkii erey labo u kala goynaya: *raga nimo*, *walaal(ti) nimo*, *geesi nimo*, iwm., taasina ma aha mid qumman. Sidaas awgeed, *n*- dheeraad ah in la raaciyaa waa qurxin ee ma aha asaasi.

Waxaa jira ereyo aan isku si loo adeegsan oo marna xarfuhu labalaabmaan marna aysan labalaabmin. Qofka adeegsada *jumlo* ma qori karo *jumladda*, laakiin qofkii

adeegsada *jumlad* waa laga rabaa in uu u qoro *jumladda*. Waxaa la mid ah *dacwo* (dacwada) iyo *dacwad* (dacwadda), *marxalo* (marxalada) iyo *marxalad* (marxaladda), *maslaxo* (maslaxada) iyo *maslaxad* (maslaxadda), *khudbo* (khudbada) iyo *khudbad* (khudbadda).

Shedka iyo wadarta

Waxaa jirta mar xarafkii labalaabmayo wadarayn awgeed. Tusaale ahaan, *waxaan xoojin doonaa* waxa ay ka hadlaysaa hal qof. Laakiin *waxaan xoojin doonnaa* waa wadar. *Saaxiibad* iyo *saaxiibbo* aan eegno. *Hodan waxa ay aadaysaa saaxiibaddeed* iyo *Hodan waxa ay aadaysaa saaxiibbadeed*. Marka hore waa *saaxiibad* keli ah, marka labaadna waa *saaxiibbo* oo wadar ah.

Ereyga *eed* oo wadartiisu ay tahay *eedo*, ma laha shed, saxna ma aha in *eeddo* loo qoro. Eeddo waa aabbe walaashii. Waxaa la mid ah *kab* oo wadarteedu tahay *kabo*. *Kabbo* waa erey kale (caanaha kabbo).

Tababbar marka ay keli tahay *bb* ayaa ku jirta, marka ay wadar noqotana waxaa kale oo la shedayaa *r*-da: orod oo tababbaro oo ka qaybqaado tababbarrada socda. *Tababbar* waa lammaane ka dhisan *tabo* (wadarta *tab*) iyo *bar*. Sidaas awgeed jiitin waa la adeegsan karaa: *tabo-bar*. Markan looma baahanayo shedkii oo hakadka jiitintu keenayso ayaa meesha ka saaray.

Ha dhayalsan xarfaha labalaabma.

Tusaalayaal badan oo halkan ku jira, iyo qaybaha shedka, waxa aan ka soo xigtay Maxamed Baashe X. Xasan iyo buuggiisa *Afka Hooyo Waa Hodan*.

WADARAYN

Magacyada tirsama ayaa wadar noqda iyada oo qaabka ay isu beddelayaan uu ku xidhan yahay qaabdhismeedka magaca.

Magacyada halka alan ka dhisan, sida *mas* ama *qoys*, waxa ay ku wadaroobayaan shibbanaha ugu dambeeya oo la soo celiyo iyada oo shaqalka *a* laga hormarinayo: ma<u>s</u>*as*, qoy<u>s</u>*as*.

Koob	koobab
Af	afaf
Miis	miisas
Wiil	wiilal
Cir	cirar
Raad	raadad
Ceel	ceelal
Daab	daabab

Suul	suulal
Cod	codad
Baal	baalal
Xoog	xoogag
Baaf	baafaf
Bog	bogag
dab	dabab
jid	jidad
war	warar
nal	nalal
Diig/Diiq	diigag/diiqaq
wan	wanan

Waxaa xeerkan ka soo hadhaya ereyada ay ka mid yihiin: *reer* (reero), *gu'* (gu'yaal), *go'* (go'yaal).[1]

-O

Magacyada ku dhammaada *-y*, waxaa la raacinayaa *-o*:

gabay	gabayo
kuray	kurayo
erey	ereyo
odayo	odayo

Haddii uu magacu ku dhammaado *s*, *q*, *c*, *f*, *x*, *i*, waxaa *-o* laga hormarinayaa *-y-*:[2]

1 Asaaska Naxwaha af Soomaaliga, b.6.
2 Barashada Naxwaha af Soomaaliga, b.32.

Kurus	kurusyo
Kursi	kursiyo
Dariiq	dariiqyo
Magac	magacyo
Wadhaf	wadhafyo
Libaax	libaaxyo
Ubax	ubaxyo
Dugsi	dugsiyo
Ciddi	ciddiyo
Mindi	mindiyo
Ri'	ri'yo (ama riyo)
Ugaas	ugaasyo
Heshiis	heshiisyo
Aroos	aroosyo
Meeris	meerisyo

Laakiin meelaha qaar *i*-dii ayaa laga reebayaa inta aan *-yo* la raacin:

Guri	guryo
Dheri	dheryo
Qori	qoryo
Beri	beryo[3]

Taas waxaa la mid ah, oo shaqal la luminayaa:

Jilib	jilbo
Garab	garbo

3 Af-dhaab, b.102.

Ilig	ilko
Habar	habro
Gacan	gacmo
Nirig	nirgo
Cidhib	cidhbo
Qanjidh	qanjo[4]
Faras	fardo[5]

Ereyga *haweeney* kelinnimadiisa ayaa ka dheer wadartiisa: *haween*.

Magacyada lab ee ku dhammaada shibbanayaasha labalaabma ee *b*, *d*, *n*, *l*, *r*, waa ay labalaabmaan marka ay *-o* ku wadaroobaan.[6]

Wadaad	wadaaddo
Sacab	sacabbo
Shabeel	shabeello
Dabar	dabarro

Cabdalla Mansuur iyo Annarita Puglielli (Barashada Naxwaha, b.32) waxa ay leeyihiin ereyada oo dhan waa la labalaabayaa shibbanaha ugu dambeeya, laakiin ereyga *dameer* > *dameero*, ma laha *r* labalaaban.

Cismaan Cabdinuur[7] ayaa isna qaacidadaa Mansuur iyo

4 Af-dhaab, b.103. Waxaa kale oo jirta: qanjirro.
5 Naxwaha af Soomaaliga, b.14.
6 Barashada Naxwaha af Soomaaliga, b.32.
7 Af-dhaab, b.104.

Puglielli oo kale tilmaamaya, walow uusan labka ku koobin. Waxa uu u bixiyay "Laandabar" tusaalayaashiisana waxaa ka mid ah:

Daloollo, dagaallo, dhoollo, (haddii shedka laga reebo: koobkaasi in uu *daloolo* eeg [tilmaan]; ninkaasi in uu i *dagaalo* wax aan ahayn ma jecla! [fal]).

Dareenno, marinno, habeenno.

Qodobbo, albaabbo, carrabbo.

Ururro (shed la'aan: ciidanku halkaa ha isugu *ururo* [fal]), cudurro, nabarro.

Qaarka dheddig sidooda ayaa ay u qaataan *-o*:

Beer	beero
Naag	naago
Dabayl	dabaylo
Bad	bado
Geed	geedo
Beel	beelo
Meel	meelo
Ul	ulo
Hal	halo
Lax	laxo
Kab	kabo
Dheg	dhego
Far	faro
Daruur	daruuro

-Yaal

Magacyada ku dhammaada *-e* waxa ay ku wadaroobaan in *-yaal* la raaciyo.

Aabbe	aabbayaal
Tuke	tukayaal
Bare	barayaal
Gole	golayaal
Fure	furayaal
Qore	qorayaal
Waraabe	waraabayaal

Magacyada lab ee *-y* ku dhammaada, waxaa kale oo lagu wadarayn karaa in *-yaal* la raaciyo: *odayaal*, *fulayaal*[8]. Ka reeb ereyga *arday* oo sidiisa wadar ku noqda (ardaydu waa boqol) ama ku wadarooba *ardo* (ardo Quraan).

Waxaa soo raaca *go'yaal* iyo *gu'yaal* oo aan *-e* ku dhammaan.

-ooyin

Magacyada dheddigga ah ee *-o* ku dhammaada, waxaa lagu wadareeyaa in lagu daro *-oyin*:

Dawo	dawooyin
Hooyo	hooyooyin
Waddo	waddooyin

8 *Fulayo* iyaduna waa ay jirtaa.

Dhalo	dhalooyin
Sheeko	sheekooyin
Magaalo	magaalooyin
Maanso	maansooyin
Qaanso	qaansooyin
Tuulo	tuulooyin
Eeddo	eeddooyin

Waxaa jira magacyo lab oo aan waxba la raacin e, codkacu isbeddelo marka la wadareeyo. Marka magacu keli yahay, qodob lab ayaa la socda codkucuna waa shaqalka hore. Laakiin marka uu wadaroobo, codkucu waxa uu u wareegayaa shaqalka dambe, qodob dheddigna waa uu qaadanayaa.

Keli	**Wadar**
Awr(ka)	awr(ta)
Carab(ka)	Carab(ta)
Dibi(ga)	dibi(da)
Orgi(ga)	orgi(da)
Madax(a)	madax[910]

Magacyada ku dhammaada *-n* waxaa shibbanahaasi isu

9 Barashada Naxwaha af Soomaaliga, b.33.
10 *Madaxyo* iyaduna waa ay jirtaa.

beddelaa *-m* ama *-mm*.

Nin	niman
Jin	jiman
Kun	kuman
Suun	suuman
Haan	haamo
Laan	laamo
Inan	inammo
Ciidan	ciidammo
Qalin	qalimmo

Ereyada *-n* ku dhammaada qaarkood waxa ay lumiyaan shaqal inta aan *-m* loo beddelin lana raacin *-o*.

Maalin	maalmo
Qaalin	qaalmo
Kaalin	kaalmo[11]

Ereyada asalkoodu Carabiga yahay, qaarkood waxa ay u wadaroobaan qaabkii af Carabiga.

Macallin	macallimiin
Muslin	Muslimiin
Daallin	daallimiin
Mulxid	mulxidiin
Dersi	duruus

11 Af-dhaab, b.103.

Weli	awliyo
Sheekh	shuyuukh/ mashaayikh
Shariif	Ashraaf
Munaafaq	munaafaqiin

Ereyo kooban ayaa qaata *-an* iyaga oo hal shaqal luminaya: *dhagax* > *dhagxan*, *ugax* > *ugxan*.[12]

Ereyada qaar dhawr siyaabood ayaa loo wadarayn karaa. *Oday* waxa uu noqdaa *odayo* ama *odayaal*. *Maro* waxa ay noqotaa *maryo* iyo *marooyin*. Ereyga *buug* keli iyo wadarba waa uu noqon karaa. Sidaas oo kale waxaa lagu wadarayn karaa *buugag* ama *buugaag*.

Wadartii haddii ay sii wadarowdo, waxaa lagu dhisi karaa *-ow* ama *-yow*.

Geel	geelal	geelalyow
Naag	naago	naagayow
dhul	dhulal	dhulalyow
geed	geedo	geedayow[13]

12 Naxwaha af Soomaaliga, b.11.
13 Naxwaha af Soomaaliga, b.13.

Koox Kadinley

Naxwaha af Soomaaliga[14] ee Shire Jaamac waxaa ku jirta qayb uu ku magacaabay Koox Kadinley oo loo adeegsado in la tilmaamo koox iyada oo aan magicii la wadarayn: *raxan* (libaax/maroodi ah), *kadin* (geel ah), *tiro* (adhi ah), *fadhi* (lo' ah), *guuto* (dad/rag; ciidan ah), *horin* (lo', geel, adhi ah), *xayn* (adhi ah). Waxa uu intaa raacinayaa: *illin*, *ciidan*, *madax*, *tuulo*, *duddo*, *dhawr*, iyo *qaar*. U fiirso in ay wataan *ah* oo gadaal ka raacaysa. *Koox* ayaa iyaduna soo galaysa.

Marar badan waxa aad arkaysaa weedh qayb ka mid ahna wadar tahay qaybta kalana hal qof ka hadlayso: "*Dadkuna ka adeegan jirtay*", taasina waa qalad. Iska hubi in aad si qumman u adeegsatay wadaraynta.

14 bb.16-17.

XASILINTA HIGGAADDA

Dhihid iyo Dhigid

Hadalka iyo qoraalku waa ay kala duwan yihiin, af Soomaaligana kuma koobna e afafka kalana waa sidaas.

Summadaha dhigaalka loo adeegsadaa waxa ay u taagan yihiin dhawaaqii, laakiin waxaa jira marar aysan 100% u buuxin karin kaalintaa. Ma jiro habqoraal 100% daboola baahida dhawaaq ee af leeyahay. Codadka qaar ayaa ay noqonaysaa in la soo dhoweeyo oo aan sidoodii loo abbaari karin. Sidaas awgeed, in 100% saxnaanta dhawaaqa la isku taxallujiyaa waa iskallifid aan laga bixi karin. "Sideedaba, way adagtahay in, guud ahaan, afafka adeegsada alifba'da laga dhex helo af alafba'diisu ay wada koobayso dhammaan codadka uu afkaasu leeyahay, Af-Soomaaliguna waa la mid." Ayaa uu leeyahay Barasare Cabdalla Mansuur.[1]

1 Cabdalla Cumar Mansuur, Midaynta iyo Horumarinta Af-soomaaliga, Afmaal 1, b.24, 2015.

Taasina waa sababta Guddigii Af Soomaaligu, iyaga oo og in farta Laatiinku aysan wada dabooli karin dhawaaqyada afkeenna oo ilaa toban shaqal dhawaaqoodii maqan yahay, ay haddana uga leexdeen farihii kale ee baahidaa dabooli karay, iyaga oo duruufo kale tixgalinaya. Codadka maqan intooda badan in la qoraa wax badan ma soo kordhinayso. *Dhal* iyo *badh* labada *dh* ee ku jiraa waa ay kala fudud yihiin, laakiin uma baahna in labadaa dhawaaq lagu kala sooco qoraalka ama labo xaraf loo kala sameeyo.

Afafka qaar waxa ay adeegsadaan xuruuftii oo summado dheeraad ah loo yeelay si loo kala sooco dhawaaqyada xarafkaasi u taagan yahay. Summadahan waxaa diiday Guddigii Af Soomaaliga, ka dib markii ay qiimeeyeen dhibta iyo dheefta ka dhalan kara.

Midda kale, dhawaaqu waa uu isbeddelaa sida ereyada afkuba isu beddelaan. Codad cusub baa dhasha, ereyo ayaa sidii loo dhihi jiray ka beddelma, lahjad ahaan ayaana dhawaaqa dadku u kala beddelnaan karaa…

Kala duwanaanta lahjadeed iyo "sida loo dhahaa loo dhigaa" waxa ay keeneen in meelaha qaar qoraalkii aad u kala duwanaado. Tusaalahan oo aan ka soo qaatay Barasare Cabdalla Mansuur aynu eegno:

Waan qaadanayaa
Waan qaadanaayaa
Waan qaadana hayaa
Waan qaadan hayaa
Waan qaadanaa
Waan qaada haa
Waan qaadanooyaa

Waxaad arkaysaa:

> Waxaan idhaa/ nidhaa/ la yidhaa...
> Ma jidho.
> Maxaad qoraysaaniin?
> qalbi laabe
> Dhiwan rawaa

Dhihiddu waxa ay keentaa in dhawaaqyadii xarfuhu isdhexgalaan ama isku milmaan ama qaarkood doorsoomaan, sidii aynu ku soo marnay isku qoridda iyo kala qoridda.[2]

> Niyoo waaxay dee! [Ninyahow waa maxay dee!], Anaa layga [la iiga] fadhiyaa, "Madal laysu [la isu] soo baxay", "Haygu [ha iga] dhega hadlin," anoon [aniga oo aan] hadlin, isagoon [isaga oo aan] bixin. Waanigaa [waa anigaa]. "Maxaa kaloon [kale oo aan] dhahaa?", "In loo qoray [qoro ayaa ay] ahayd".

Af Soomaaliga sida loo dhahaa loo dhigaa macnaheedu ma aha in qofba sida uu ugu dhawaaqo u qoranayo ama ereygu sax ku yahay, ee waa in uusan lahayn higgaadinta wareersan ee afafka ay ka mid yihiin Ingiriisiga, Faransiiska, Jarmalka, iwm. Macnaheedu waa inuusan lahayn xarfo dheeraad ah, xarfo marba si loogu dhawaaqo, ereyo dhihiddooda aan laga garan karin dhigaalkooda, iwm. Waana mid uu af Soomaaligu la wadaago af Carabiga iyo

2 Maansadu maadaama ay cod ku salaysan tahay, waa in sidii loo dhahay loo dhigo oo cod ahaan loo qoro ee aan ereyadii la kala dhigdhigin.

afaf kale.

U fiirso ereyadan Ingiriisiga ah:

1) Rough
2) Light
3) Ghost

Saddexduba waxay wadaagaan *gh* laakiin saddex dhawaaq bay leedahay.

1) *Rough* - Raf - F ayaa ay noqotay
2) *Light* - Laayt - Y ayaa ay noqotay
3) *Ghost* - Gowst - G ayaa ay noqotay

Dhawaaqa *oo* siyaabaha loo dhigi oo siyaabood baa loogu dhawaaqi karaa:

foot, *good*, *hood*, *look* = u
boom, *doom*, *soon*, *noon* = uu
floor, *door* = oo
flood, *blood* = a

Af Soomaaligu ma laha qaabkan, si arrintaas loo tilmaamo ayaa loo yidhi: sida loo dhahaa loo dhigaa, oo sidan Ingiriisiga *oo* ay afarta dhawaaq u leedahay ma aha e, af Soomaaliga hal meel baa loogu soo hagaagayaa, meel kasta oo aad ku aragtid *oo* isku si baa loogu dhawaaqayaa, marka aad dhawaaqaa maqashidna isku si ayaa uu u dhigmayaa, ee weydiin maysid: sidee loo qoraa ama *how do you spell that!*

Af Soomaaliga qoraalkiisu waa *phonetic*—dhawaaq kastaa waxa uu leeyahay hal si oo loo dhigo qoraalkiisa, xaraf kastaana waxa uu u taagan yahay hal dhawaaq oo keli ah.

Haddii aad doonaysid in qoraalkaagu tooso, madaxaaga ka saar in qof walbaa u dhigi karo sida uu u dhaho.

Ingiriisigii hore iyo midka maanta farqi weyn ayaa u dhexeeya dhawaaq ahaan iyo dhigaal ahaanba. Waqti aan sidaa u fogeyn, lahjadaha kala duwan higgaadda iyo ereyadaba waa ay ku kula tagsanaayeen. Halka aynu maanta joogno, ee ereyo badan qofba si u qoro, ama qofku isla ereygii dhawr siyaabood u qoro, ayaa ay soo mareeen.

Waxaa la yidhi Ingiriisigu waxa uu leeyahay 40 cod, laakiin waxaa loo qori karaa ilaa 200 oo qaab. Qaar ka mid ah oo *gh* iyo *oo* leeyihiinna kor ayaa aan ku soo marnay. Codka *sh* waxaa loo qori karaa 14 siyaabood: *shoe* (shuu), *sugar* (shugar), *passion* (paashan), *ambition* (ambishan), *ocean* (oshan), *champagne* (shaambayn), iwm. Waxaa jira ilaa 38 dhigaal oo uu leeyahay codka *eer*: *air*, *aire*, *ayr*, *heir*, *e'er*, *ere*, *eyre*, *err*,... Ereyga *where* waxa uu u qormi jiray: *wher*, *whair*, *wair*, *wheare*, *were*, *whear*,... Codka *siidh* siyaabaha uu u dhigmo waxaa ka mid ah: *seed*, *secede*, *proceed*, *supersede*.

Xitaa magacyada qofka siyaabo kala duwan baa loo qori jiray oo magaca *Shakespeare* waxaa jira ilaa 80 higgaadood oo loo qoray. Muddo ilaa labo boqol oo sano laga joogana, ereyo badan baa lahaa dhawr qaab oo loo qoro, laakiin immika waa la xalliyay waxaase dhiman dhawr erey oo weli

leh labo higgaadood: *ax*/*axe*, *gray*/*grey*, *inquire*/*enquire*… [3]

Higgaadda oo la xasiliyaa ma qasbayso in qofku dhawaaqiisa beddelo. Af Carabigu waxa uu leeyahay qoraal sugan halka degaan walbaa leeyahay lahjaddiisa. Masriga, Maqribiga, Suudaaniga, Shaamiga, Ciraaqiga, iyo Khaliijigu waa isku qoraal, laakiin dhawaaqii waa uu u kala soocan yahay. Qaafkii ayaa la wada qorayaa iyada oo Shaamigii u akhrinayo sidii alif, Khaliijigiina *G* u beddelayo. Jiimkii baa *G* qaar u beddelayaan, qaar ظ/ذ waa ز. Qaar ث waxa ay ugu dhawaaqaan س ama ت.

Ingiriiska lahjadihiisu waa isku wada qoraal laakiin dhawaaq ahaan meelaha qaar aad baa ay ugu kala duwan yihiin. Maraykanka Ingiriisi ku hadlayaa waa uu ka duwan yahay kan Ingiriiska jooga ama Ustaraaliya jooga ama Naayjeeriya iyo Koonfur Afrika jooga. Haddana qoraalku waa qoraalkii, waxa aan ka ahayn ereyo kooban oo Maraykanku fududaysteen. Maraykanku meelo badan oo *t* ah *d* bay ugu dhawaaqaan, laakiin uma qoraan *d* (*metal* > *medhal*), meelaha qaarna *t*-diiba waa ay qariyaan: *frontal* > *frunnal*. Meelo Landhan ka tirsan *t*-du dhawaaqa in badan waa ay ka maqan tahay oo *what* waxaa loogu dhawaaqaa *wha*, *party* > *paa'i*, iwm. Ereyga *girl* (gabadh) isku si uguma dhawaaqaan Maraykan, Landhan, Sidni, Aayrlaan, Iskotlaan, iyo Koonfur Afrika.

Af Soomaaligu waxa uu taagan yahay heerkii sugnaan

3 Bill Bryson, Mother Tongue, The Story of The English Language, pp.120-132.

la'aanta ee qof kastaa lahjaddiisa qoranayay, waana marxalad ay afafku maraan kana gudbaan marka ay horumar sameeyaan. Marka qofku hadlayo, lahjaddiisa ha adeegsado, marka uu asxaab la sheekaysanayo ha qoro lahjaddiisa, laakiin marka ay noqoto qoraal rasmi ah ama buug. iwm., waa in qoraalku noqdaa mid bulshada ka dhexeeya. Meel aad *kh* ugu dhawaaqdid lahjaddaada, ayaa la rabaa in aad *q* u qortid ama caksigeeda, iwm. Hadda anigu *wakhti* ayaa aan dhahaa, laakiin qoristeeda waxa aan u beddeshay waqti. Haddii aan sidaa la samayn, weligeed qoraalkeennu saldhigan maayo.

Markii ereybixinta aqooneed la samaynayay, erey Soomaaliyeed ayaa la raadinayay ee lahjad iyo degaan laguma koobayn. Sida la sheegay, markii ereyga *osmosis* ereybixin Soomaali ah loo raadinayay, ereyga *siimow* oo laga adeegsado degaannada webiyadu maraan ayaa loo helay.

Afka qoraalkiisa in la xasiliyaa ma aha in cid gaar ah lahjaddeeda la isku qasbayo, ee waa in meel dhexe la isugu yimaaddo iyada oo la eegayo asalka ereyga, naxwaha, badnaanta iyo yaraanta adeegsiga, hirgalidda, iwm.

Tusaalahan aynu soo marnay ayaa muujinaya in aysan suuragal ahayn in qofba sidiisa u qorto afka.

Waan qaadanayaa
Waan qaadanaayaa
Waan qaadana hayaa
Waan qaadan hayaa
Waan qaadanaa
Waan qaada haa
Waan qaadanooyaa

Waan qaadanowhaayaa
Waa qaada hooyaa
Aa qaadanayaa
Aa qaadayaa

Bino aadan
Binu aadan
Bili aadan
Billi aadan
Banii aadan
Bilow aadan
Binow aadan

Intaas oo qaab iyo ka badanba Soomaalidu waa ay adeegsadaan, waana asalkii oo cidiba ugu dhawaaqday sidii ay u maqashay ama u dhihi kartay. Markaa miyaanay ka habboonayn in asalkii loo celiyo oo loo qoro banii Aadan? Banii-aadan iyaduna waa ay innoo furan tahay, si ay u fududaadaan: banii-aadannimo, banii-aadannimadarro...

Kh iyo Q

Meelaha degaanku saamaynta badan ku leeyahay dhawaaqa waxaa ka mid ah adeegsiga isweydaarsan ee xarfaha kh iyo q, taas oo markii qoraalka la yimaaddo, saamaysa higgaaddii. Ereyadan badankoodu asal ahaan waa af Carabi, laakiin innagu marna meeshii *kh* ahayd ayaa aan *q* ka dhignaa, marna *q* ayaa aan *kh* ka dhignaa.

Ereyga *shakhsi* asalkiisu waa *kh*, laakiin dad badan (koonfur) ayaa ugu dhawaaqa *shaqsi*. Halka ereyga *waqti* oo asalkiisu *q* yahay ay dad badan (waqooyi) u beddelaan *wakhti*.

Degaannadu kama wada sinna adeegsigan aan u sheegay ee waa sida ay badanaa tahay. Isla degaan ayaa lahjaduhu kala duwanaan karaan, ilaa ay arrintani saamayso akhrintii Qur'aanka oo dadka qaar *qul* u beddelaan *khul* ama *khaalidiina* ugu dhawaaqaan *qaalidiina*.

Asalka	**1**	**2**	**Habboon/ Qumman**
Khilaaf	Qilaaf	Khilaaf	Khilaaf
Shakhsi	Shaqsi	Shakhsi	Shakhsi
Waqti	Waqti	Wakhti	Waqti
Qalad	Qalad	Khalad	Qalad
Dawq	Dooq	Dookh	Dooq/ Dawq
Khariba	Qarrib(an)	Kharrib(an)	Kharrib(an)
Rakhiis	Raqiis	Rakhiis	Rakhiis
Khasaarah	Qasaare	Khasaare	Khasaare
Khiyaanah	Qiyaano	Khiyaano	Khiyaano
Khabiir	Qabiir	Khabiir	Khabiir
Khudbah	Qudbad/ Khudbad	Qudbad/ Khudbad	Khudbad
Khayraat	Qayraad	Khayraad	Khayraad
Khamiis (maalin)	Qamiis	Khamiis	Khamiis

Asalka	**1**	**2**	**Habboon/ Qumman**
Qamiis (maro)	Qamiis	Khamiis	Qamiis
Laylatul Qadr	Laylatul Qadar	Laylatul Khadar	Laylatul Qadar/ Qadri
Khadir (magac nin)	Qadar	Khadar	Khadar
(Khadir oo magac dumar laga dhigay)	Qadro	Khadra	Khadra
Shaykh	Sheeq/Shiiq	Sheekh/ Shiikh	Sheekh/ Shiikh
Iqra'/Aqra'	Aqri	Akhri	***
Khaatimah	Qaatumo	Khaatumo	Khaatumo
Faqr	Faqri	Fakhri	Faqri
Dawwakha	Dawaq	Dawakh	Dawakh
Khalal	Qalqal	Khalkhal	Khalkhal
Qasb	Qasab	Khasab	Qasab
Khayr	Qayr	Khayr	Khayr
Qayr (غير)	?	Qayr (sida: qayrkaa)	Qayr
Dakhl	Daqli	Dakhli	Dakhli
Khassa (خصَّ)	Quseeya	Khuseeya	Khuseeya

Asalka	**1**	**2**	**Habboon/ Qumman**
Maqhaa	Maqaayad	Makhaayad	Maqaayad/ Maqaaxi
Khuraafaat	Quraafaad	Khuraafaad	Khuraafaad
Khushuuc	Khushuuc	Qushuuc	Khushuuc
Khazaanah	Qasnad	Khasnad	Khasnad
Maqrib (غ)	Maqrib	Makhrib	Maqrib

*** Haddii aan habkaa kore ku soconno, ereyga *akhri* asal ahaan waxaa ka qumman ereyga *aqri*. Laakiin waxa uu ku hirgalay akhri oo la adeegsanayay ilaa bilowgii qoraalka af Soomaaliga. Maadaama ujeedku yahay midaynta ereyo siyaabo kala duwan loo qoro, mid isagu hirgalay in dib loogu noqdaa waxba soo kordhin mayso.

Waxaa jira ereyo aanan asalkooda hubin, sida baqti/ bakhti, dakhar/daqar, dhaqso/dhakhso, Ereyga qadhaadh (qaraar)/ khadhaadh, waxa uuba leeyahay dhawaaq kale oo xaraar ah! Dareeraha wax lagu qoro waa khad ee ma aha qad. *Yaakhay/ yaaqay* (yaa akhii?) waa ereyo hadal oo aan caadi ahaan la qorin, sida aan filayo.

Maansayahanka Soomaaliyeed *q/kh* waa ay isku beddelaan, iyaga oo aan lahjaddooda isku koobayn, haddii qaafiyaddu ku qasabto.

A iyo E

Meelaha ugu daran higgaaddeenna waxaa ka mid ah adeegsiga *a* iyo *e*, oo degaanno iska daa e, halka qof intaas

oo qaab u qoro. *Goostay* iyo *haystey* maxaa marna *-tay* ka dhigay marna *-tey*? *Guursaday* iyo *wadey* maxaa marna *-day* ka dhigna marna *-dey*?

U fiirso falka salkiisu yahay *tag* iyo sida isrogroggiisa loo qoro: *tago*, *tego*, *tagey*, *tegay*, *tegey*.

Qoslay, *haleelay*, *kaftamay*, *sheegtay*, *dhacay*, *go'aansaday*, waa ay yar tahay cid *-ey* u qorta dhammaadkooda. Laakiin *dhexeeyey*, *hayey*, *weydiiyey*… marka *y* ka hor marto, badanaa *-yey* ayaa la qoraa sababtuna waa in *-yay* tahay dhawaaq adag, sida ardo Qur'aan badani ay ka marag kacayaan. *Qoslay*, *diray*, *baxay*, iyo *jirey* waa isku mid oo waa fal marka la hadlayo ka hor dhacay. Eeg *dhacey* cid qortaa waa ay yar tahay, haddiiba ay jirto. Laakiin *jirey* maxaa *-ey* ka dhigay?

In *a* loogu dhawaaqo *e* oo codkii beddelmo, ma aha wax ku kooban af Soomaaliga, oo af Carabiga iyo af Ingiriisiguba waa ay leeyihiin. Mana aha isbeddel hore u dhacay oo dhammaaday e, waa wax socda.

Bayt waxa uu noqday *beet*, *shaykh*-na *sheekh*. Innaguna *sheekh* iyo *shiikh* ayaa aan kaga leexannay dhawaaqa *-ay*. Sidaa oo kale, *dayn*, Carabta qaar waxa ay ugu dhawaaqaan *deen*, innaguna *deyn* iyo *deen* baa aynu adeegsannaa. Dhanka Ingiriisiga, ereyada dhawaaqa *-ay* ku dhammaada ama ay ku jirto, dad baa iyaguna u beddela codka *-ee*, sida *pay* (pee), *say* (see), *face* (fees) ...

Qur'aanka akhriskiisa ayaaba ay saamayn ku leedahay arrintani. Tusaale ahaan, *calayhim* dad baa ugu dhawaaqa *caleehim*, *qayri*-na *qeeri*.

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

Qiraa'adii hore ee Soomaalidu u badnayd, Duuri, meelo badan oo *a/aa* ah waxaa loo akhrinayay *e/ee*, sida *duxaa*, *sajaa*, *qalaa*, *annaaas* > *duxee*, *sajee*, *qalee*, *annees*, iwm.

In la kala basriyo labadan shaqal waxa ay qayb weyn ka qaadanaysaa xasilinta iyo in ay salka dhigato higgaadda af Soomaaligu. Meelaha *a* iyo *e* isweydaarsi loo adeegsado in midka ugu habboon loo daayo, meelaha labo macne ka dhalanayaan in lagu kala sooco, … ayaa habboon.

Ereyga *shay* ee aynu Carabiga ka soo qaadannay, qaarkeen waxa ay ugu dhawaaqaan *shey* qaarna *shay*. Maadaama *shay* yahay asalkii, sidaa in loo wada qoro ayaa habboon.

Ah (ahayn) iyo *ay* (ayna, ay cunto) adeegsigooda ayaa ka badan *eh* (eheen) iyo *ey* (eyna, ey cunto). Waxaa iyaguna jira kuwo u dhexeeya: *aheyn*, *aheen*. Sidaa oo kale waxaa ah: ma *haysaa*? Ma *heysaa*? Ma *heesaa*?—Oo asalku ahaa: *hayn/ heyn/ heen*.

Wax—ereyada ku dhisan ee *waxay*, *waxey*, *wexeey*, asalkoodu waa *wax+ay/ey*. Haddii aan qaadanno *ay*, waa in aan qornaa *waxay*.

Wayso, weyso, weeso,
Jacayl, jecayl, jaceyl, jaceel,
Qayb, qeyb, qeeb
Qayr, qeyr, qeer
Khayr, kheyr, kheer,
Dhammaystir, dhammeystir, dhammeestir
Midaysan, mideysan, mideesan,
La isku la, laysku la, leeskula
Malahayga, malaheyga, malaheega,
Shaydaan, sheydaan,
Dadaal, dedaal

iwm...[4]

Kala duwanaantan cod ee marna codkii adkaa ee *-ay* joogo, marna la khafiifiyay, marna meeshaba laga saaray oo *ee* loo beddelay, waxa ay ku fiican tahay in qoraal ahaan meel la isugu geeyo.

Halkii aynu *weli* siin lahayn labo macne, ee aynu odhan lahayn '*wali*-na waa loo qoraa', maxaa diidaya in aan *wali* (qof wali ah/ ninka masuuliyadda reerka haya...) asalkii u celinno (ولي, wali), *weli*-na u adeegsanno macnaha labaad (ilaa hadda - weli ma dhammayn; weligay: abidkay.)

Halkii aynu labo siyaabood u qori lahayn *weji/waji*, maxaa diidaya in aan midka asalka ah (wajhi>waji...wajahad) wada qorno si ay isu la jaanqaadaan *wajahad*? Sidaa oo kale, *warshad/ wershad/ wershed* waxa aan ku xallin karnaa in aan isku koobno midka asalka ah (*warshad*). Warka qofka ku shaqo leh sow ma aha *war-iye*, maxaa keenaya in aynu *weriye* iyo *wariye* kala qorno? *Jab* ereyada ka dhambalma, sida qofkii wax jabiyay, sow kama fiicna in *Jabiye* loo qoro halkii *Jebiye* iyo *Jabiye* la kala qori lahaa?

Furihii waan waynay/weynay iyo *guri weyn/wayn* labadaa macnana waxaa innoo kala saari kara in *e* loo daayo *weyn* (guri weyn, badweyn, dadweyne, madaxweyne…), furahana lagu celiyo waayiddii asalka ahayd oo a loo qoro: *furihii*

4 *-ay* in *-een* loo wada beddelo waxaa laga helaa lahjadaha 'koonfurta'. Laakiin lahjadaha 'waqooyiga' waxaa ku jira *habeen*, oo koonfurta qaybo ka mid ah noqonaya *habayn/hamayn*, halka ereyga *habayn* (hagaajin) dadka qaar ugu dhawaaqaan *habeen*—waa ay isdabo mareen lahjaduhu.

waan waynay.

Tab iyo *teb* labo macne ayaa ay innoo kala buuxin karaan, halkii aynu odhan lahayn midkiiba labo siyaabood baa loo qoraa. *Tab* waa hab iyo xeelad wax lagu qabto. *Teb* waa dareemidda wax maqan, laakiin qoraal ahaan *waan tabayaa* iyo *waan tebayaa* labadaba waa la qoraa. Waxaa ka habboon in la qoro *waan tebayaa*.

Ereyada ku dhisan *dag-* (in cid la gaadhsiiyo dhibaato aysan filanayn) iyo *deg-* (sida hoos u deg) qoraalkooda aad ayaa la isugu qasaa. *Deg-* waxaa ka dhalanaya degmo, dejin, deggan, degaan[5]. *Dag-* waxaa ka dhalanaya dagan, dagnaan, iyo macnayaal kale oo dayacnaan ka tarjumaya. *Dagan* waa gabadh dayacan oo halis ugu jirta in dhibaato loo geysto. *Deggan* waa gabadh qoyskeedu ku degay dhalashadeeda ama iyadu deggan/ xasilloon oo aan fududayn.

Degdeg weeye marka laga hadlayo wax muddo yar lagu qabtay ee ma aha *dagdag*.

Ereyada ka dhasha salka *gal-* waxaa habboon in *a* lagu wado oo aan *e* loo beddelin: *galaya*, *gudagal*, *hirgalin*, *suuragalin*, *dhaqangalin*, iwm. *Tag-* iyaduna waa sidaas oo kale: *tagay*, *tageen*, *tagaysa*... *Daa- lama daysan karo waxan*… halkii *deysan* la qori lahaa.

Xirfadaha *-le* ku dhammaaday iyaga lama beddeli karo: *qalinley*, *bajaajley*, iwm.

Baddal/ beddel, *darajo/ derejo*, *rajo/ rejo*, *matalaad/ metalaad/ metelaad*, midba labo siyaabood baa loo qoraa. Saddexda hore ayaa asalkii Carabiga waafaqsan, haddii meel la isugu tagayana, cidda sidaa u qorta ayaa doodda leh. *Rajo/ rejo* labo

5 Deegaan waxa ay leedahay labo macne oo kale, ee kuwaa aynu u dayno, degaanna ku koobno macnahan.

macne ayaa ay innoo leeyihiin. Mid waa Carabi asalkiisu oo waa filasho (rajaa'), midna waa macne Soomaali ah: gabadh yar oo hooyadeed dhimatay. Dhawaaqa *rajo*, inta aan arkay, waxa uu u badan yahay gabadha yar ee hooyadeed dhimatay, halka filashadu *rejo* ay u dhowdahay. Laakiin degaannada kale in ay *rajo* wada yihiin waa suuragal. Haddaba, sow kuma kala soocan karno in inanta *rajo* loo qoro filashadana *rejo*?

Ereyada *ergey*, *webi*, *welwel/ werwer*, *halyey*, *geyn* (alaab baan guriga geynayaa), *dhereg*, iwm., iyagu waa *e*. Laakiin *kayd* ma aha *keyd*.

Nebi sidaas ayaa loo badan yahay oo uu ku hirgalay, haddii *Nabi* la qorana wax uu madaxa la galayaa ereyga *nabid*. Sidaa oo kale *Beder* (dagaalkii/goobta) haddii *Badar* loo qoro, dad badan waxa ay u akhrinayaan badarkii cuntada ahaa. Anigaa wareerkaa mar lugta la galay oo ka tawbad keenay! *Nebi* iyo *Beder* (Bedr) waxba kama duwana dhawaaqa Carab badani hadda adeegsadaan, gaar ahaan Khaliijka. *Edeb* ayaa isna in sidiisa laga beddelaa ay adag tahay. Asalku waa *adab*. *Maxamed* iyo *Axmed* iyaguna sidooda ayaa ay ku hirgaleen. *Ehel* oo asalkiisu yahay *ahl* ma jirto sabab aynu Carabi ugu celinno. *Beled* ayaa ka awood badatay asalkii ahaa *balad*.

Ujeedku ma aha in Carabiga la waafajiyo ereyo Soomaaliyoobay, ee maadaama qaarkeenba si u qorayaan, xalka innoo furan waa in aan meel isugu tagnaa, waxa ugu mudan ee lagu salayn karaana waa asalkii ereyga ee qaarkeen adeegsanayeen. Ereyada *malqacad*, *jaamacad*, *seben*, iyo kuwa la midka ah ee aynu beddelnay, baa laga hadli lahaa haddii Carabiyayn loo jeedo.

Ereyada labada qaab loo dhaho ama qoro[6], sida: *werwer*, *welwel*, *erey*, *eray*, *tacab*, *tabac*, *naftiisa*, *laftiisa*, *lacnad*, *naclad*, *nimco*, *nicmo*, *nafci*, *nacfi*, *tabar*, *tamar*, *xayawaan*, *xawayaan*, *dawaco*, *dacawo*, *suxul*, *xusul*... kuwa dh/r la kala adeegsado, arrintooda hadda madaxa isku xanuujin mayno, laakiin waa in halkii qoraal mid uun ku socdaa.

Marka la kala qorayo ereyada, wixii aan isrogrogitaanka sarfeed ee ereyga ku iman, waxaa habboon in dhigaal ahaan laga kaaftoomo.

Caano > *caanaha*… Waa isbeddel ku imanaya sarfaha afkeennana, mana jiro dhawaaqa *caanoha*. *Caano+nuug* haddii la isku qoro oo erey cusubi ka dhasho labadii erey ee isku darsamay, *caananuug* waa la qori karaa. Laakiin haddii la kala qoro ma aha in *caana nuug* la qoro. Maxaa yeelay, *caano* ayaa asalka, maadaama aysan jirin wax ku xidhiidhsan oo asalkii ka leexiyaana, waa in sidii ereygu ahaa loo qoraa.

"*Ha igu dhega hadlin*," waxaa ka qumman: "*Ha igu dhego hadlin.*" Marka la hadlayo, *ha igu* waxa ay isu isugu ururtaa: *haygu*.

Shaqalka *o* marar badan hadalka ayaa jiita oo dad badani waxa ay ugu dhawaaqaan *a*. Mararka qaarna isrogrogga ereyga ayaaba qasbaya in *a* la beddelo, sida: *labo* > *labaatan*, *dhego* > *dhegaheeda/ dhegihiisa*.

6 Cismaan Cabdinuur Xaashi (Khaliifka) waxa uu ereyadan ku tilmaamayaa: Ereyada Wadhafaysma. Eeg Af-dhaab (2018), bb.87-89.

Shaqaan aadayaa. Talaan kuu hayaa. Immisaad aragtaa? Labaan arkaa. Asalku waa: *shaqo ayaa aan aadayaa*; *talo ayaa aan kuu hayaa*; *labo ayaa aan arkaa*.

Shaqallada *o* iyo *a* marka ay kulmaan, haddii aan hamse u dhexayn, meelaha qaar waxaa dhacda in *o*-da la jiito, maxaa yeelay waa ay ka dhawaaq culus tahay *a*-da oo carrabkaa dhibsanaya. Laakiin marka la qorayo waa in asalkii ereyga la qoraa.

Warkii oo kooban, sidii aad doontid ugu dhawaaq e, u qor: *shaqo*, *talo*, *labo*, *caano*, *toddobo*, *ilmo*—marka ay keli yihiin. Ma jirto sabab loo qoro *shaqa kuma lihid*, *tala qaado*, *laba erey*, iwm.

Labada erey ee af Carabiga ah ee *ilaa* (إلى) iyo *illaa* (إلا), waxa aynu af Soomaaliga ku adeegsannaa *ilaa* oo aan shed lahayn: *Ilaa shalay ayaa aan sugaya*a... Sax ma aha in loo qoro: *Illaa shalay ayaa aan sugayaa*.

Ereyada *hawl* iyo *dawlad* sidan ayaa ay rasmi ku yihiin e, *howl* iyo *dowlad* ma aha.

Dhawr qof (tiro); iga war *dhowr*; ilmaha dhibaato ka *dhowr*,...—waxaa habboon in *dhawr* loo adeegsado tirada, *dhowr*-na sugidda iyo ilaalinta. Sidaa oo kale in *dhow* iyo *dhaw* (garaacid, iwm.) la kala saaro: meel *dhow* baa aan ka imid; soo dhowoow.

Ereyada iyo magacyada shisheeye u qor qaab uu akhrisan

karo qofka af Soomaali keli ah akhrin karaa. Haddii aad rabtid raaci qoraalkii shisheeye oo labo qaws ku dhex jira.

Isu mise Isku

Farqi weyn baa u dhexeeya adeegsiga *isu* iyo *isku*. Laakiin waxa aad mooddaa in dad badani ay u adeegsadaan sidii ay isku mid yihiin (eeg ma noqon karto: isu mid yihiin).

Imtixaanka *isu* diyaari oo qolkaa *isku* diyaari.
Waxay *isu* raaceen suuqa.
Waxay *isku* raaceen go'aankan.
Wuxuu *isku* arkay nabar.
Wuxuu *isu* arkay nin macne leh!

Tusaalayaashan hoose waxa aan ka soo qaatay qoraal uu Maxamed Aadan Ciiraale kaga hadlayay farqiga u dhexeeya *isu* iyo *isku*.

> Tusaale (1):
> a) Bile iyo Mire waa isku maragfureen.
> b) Bile iyo Mire waa isu maragfureen.
>
> Sida muuqata labada oraahood ujeeddooyinka ay gudbinayaan waa kuwo aad u kala fog. Oraahda (a) waxay sheegeysaa in Bile iyo Mire ay liddi isku yihiin oo markii maxkamadda la soo taagey uu midiba isku deyey in uu kan kale dembiga dusha ka saaro ama ku caddeeyo. Laakiin, oraahda (b) waxay sheegeysaa in Bile iyo Mire

ay istaageerayaan oo markii maxkamadda la soo taagey uu midiba kan kale hadalkiisii in uu run yahay ka marag kacay. Kolkaas, haddaad 'isku' adeegsato adigoo raba in aad gudbisid ujeeddada (b) waxaa caddaaneysa in oday Naxwe la yiraahdaa uusan kula socon ujeeddadaadana fahmeyn.

Tusaale (2):
a) 'Macallinkaaga isu taag.'
b) 'Macallinkaaga isku taag.'

Oraahda (a) waxay fareysaa qofka lala hadlayo in uu macallinkiisa u istaago, ixtiraam ahaan. Laakiin, oraahda (b) waxay fareysaa tan kore liddigeed oo ah in uu macallinkiisa 'lig' isku siiyo, oo uu hadallada iyo amarrada uu siinayo dib ugu celiyo. Kolkaas, haddii aad arday fareysid in uu macallinkiisa u istaago, ma adeegsan kartid 'isku taag'.